

„Igazi műhely volt...”

A Könyvtártudományi és Módszertani Központról: koncepció, működési feltételek, szervezeti felépítés, munkatársak

KÉGLI Ferenc

1958. október 1-jén lépett hatályba¹ az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) új szervezeti szabályzata, amelynek következtében alapvetően átalakult az intézmény működése. Az igazgatósághoz mindaddig közvetlenül kapcsolódó 18 osztály még az év folyamán – munkafolyamatok szerint – négy főosztály alá szerveződött: I. Modern könyvek gyűjteménye; II. Modern különgyűjtemények; III. Muzeális különgyűjtemények; IV. Könyvforgalmi ügyek. A szervezeti szabályzat szerinti V. főosztály, – amelynek a *Sallai István* vezette Módszertani osztályra épülve, annak átalakításával, kibővítésével kellett létrejönnie, – 1959. január 1-jével kezdte meg működését Könyvtártudományi és Módszertani Központ néven.²

Előzmények

A könyvtáros szakma itthon is, külföldön is ekkor már jó pár évtizede napirendre tűzte az országos együttműködés és/vagy irányítás struktúráinak és módszereinek megteremtését. Elvben állami szándék, civil (egyesületi)

kezdeményezés vagy üzleti megközelítés lehetett domináns. Nálunk inkább az első modell, Nyugaton inkább a mási kettő (vagy variációjuk) érvényesült hosszabb távon.

Az első hazai kezdeményezésre a 19. század végén sor került: ez volt a Magyar Nemzeti Múzeum épületében székelő, 1897–1923 között tevékenykedő Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége (MKOF). Az országos főfelügyelő tisztségét első ízben *Fraknói Vilmos*, a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági tanácsának tagja, a Széchényi Könyvtár egykori igazgató-őre töltötte be.³

A rövid életű Tanácsköztársaság idején *Dienes László* és *Kőhalmi Béla* már tervbe vették egy erős szerepkörű irányító-ellátó szervezet (Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet) létrehozását. 1922-ben a nemzeti múzeum osztályai (köztük az OSZK is) az Országos Magyar Gyűjteményegyetem szervezetébe tagolódtak, s a Gyűjteményegyetem Tanácsának mindenkori elnöke kapta meg 1929-ben mindazokat a jogokat és kötelezettségeket, amelyekkel korábban az MKOF rendelkezett.⁴

A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1923 februárjában kelt rendeletével alakult meg az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ (OKBK). A Központ „különálló hivatalként kapcsolódik a Magyar Nemzeti Múzeum és az Országos Magyar Gyűjteményegyetem szervezetébe.” Igazgatója „elvi jelentőségű és fontosabb tárgyi ügyekben az Országos Széchényi-Könyvtár igazgatójával egyetértőleg jár el s neki jelentéstétellel tartozik.”⁵ A hivatal az Egyetemi Könyvtár épületében kapott elhelyezést, vezetője a Magyar Gyűjteményegyetem státusába kinevezett főkönyvtárnok, *Pasteiner Iván* lett.⁶ Az OKBK a Trianon utáni szűkös könyvtári erőforrások hatékonyabb – közös, országos – hasznosítását kapta feladatul (nemzetközi csere, központi katalógus – és az ehhez szükséges bibliográfiai szabványok kidolgozása –, országos szakbibliográfiák előállítása stb.).

Pasteiner (megtartva a Központ igazgatói címét) 1926-tól az Egyetemi Könyvtár igazgatója, majd 1935-től főigazgatója lett, a Gyűjteményegye-

tem 1934. évi feloszlását követően pedig még a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának keretében működő Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségének a vezetésére is megbízást kapott minisztériumtól.⁷

A második világháború utáni években, a pártállam kialakításakor – a bankok, a nagy- és kisipar, a nagykereskedelem állami tulajdonba vétele mellett – a „szocialista kultúrforradalom” keretében – a közgyűjtemények területén is lezajlott az államosítás folyamata, irányításuk, felügyeletük központosítása.

A megyék, a városok, illetve a községek által fenntartott múzeumokat a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium – egyidejűleg a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségének megszüntetésével – 1949 decemberében állami kezelésbe vette. Közvetlen irányításuk és felügyeletük az 1949. évi 13. tvr. alapján létrehozott Múzeumok és Műemlékek Országos Központja feladata lett. A központ megszüntetésével, 1953 februárjától a Népművelési Minisztérium Múzeumi Főosztálya vette át a központi igazgatási, szervezési feladatokat.⁸ A városi, községi levéltárak, a káptalanok és konventek hiteles helyi levéltárai 1950-ben megszűntek, irataikat a megyénként kialakított közlevéltárak, majd 1953-tól a székhelyükről elnevezett állami levéltárak vették át. Irányításuk központi szerve az 1950-ben megalakított Levéltárak Országos Központja volt, amely mint intézmény, egészen 1957-ig működött, feladatait a Művelődési Minisztérium Levéltári osztálya vette át.⁹

A könyvtárügy központi szervezeteiben már a háború befejezésének évében változások történtek. 1945 decemberétől megkezdte tevékenységét az Országos Könyvtári Központ (OKK), teljes mértékben átvéve a létrejöttével egyidejűleg felszámolt Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ feladatkörét. Az OKK-nak 1947-ben lett felügyeleti szerve a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM).¹⁰ Tevékenységi köre tovább bővült, amikor 1950-ben átvette a megszüntetett Országos Dokumentációs Központ¹¹ feladatainak egy részét is.

Az állami könyvtárak egységes irányítása és fel-

ügyelete, az állami könyvtárak egységes rendszere megteremtése érdekében elkezdett az 1952. májusi minisztertanácsi határozat és az ennek alapján közzétett népművelési miniszteri rendelet, amely egyben azt is kimondta, hogy az *„Országos Széchényi Könyvtárat, mint az ország legnagyobb könyvtárát a tudományos és tömegkönyvtárak legfontosabb segítőjévé kell fejleszteni. Feladata, saját könyvtári tevékenységének továbbfejlesztése mellett, a módszertani és bibliográfiai segítségnyújtás a többi könyvtáraknak.”*¹² A rendelkezések értelmében az OKK-t felszámolták, teendőinek egy része – és könyvtártudományi szakkönyvtára¹³ – az OSZK-hoz, más feladatok pedig többek között az OKK Népkönyvtári Alosztályából még 1949-ben megalakított Népkönyvtári Központhoz (NK) kerültek.¹⁴ Az NK – később Országos NK – egyszerre volt fenntartója és könyvtárellátója a teljes hazai népkönyvtári hálózatnak, eredményessége nem utolsósorban Sallai István irányító tevékenységének tudható be. A könyvtárügy területén már csak a nagy számok miatt (1952-ben a háromezredik falusi könyvtárat avatták fel) sem lett volna célszerű az a megoldás, amelyet a levéltárak, illetve a múzeumok vonatkozásában alkalmaztak, hogy ti. a közvetlen szervezeti, szakmai-módszertani irányítást a minisztérium illetékes osztálya vállalja át. A Népművelési Minisztérium Kollégiuma már 1951 decemberében napirendjére tűzte – egyebek mellett – egy könyvtárosi kabinet felállításának témáját.¹⁵ (A moszkvai Lenin Könyvtár módszertani részlegének „metodicseszkij kabinet”, azaz módszertani munkaközösség volt a neve, innen került át a „kabinet” kifejezés a hazai könyvtárügybe.¹⁶) 1952. augusztus 1-jével meg is alakult az OSZK Módszertani osztálya, a nemzeti könyvtár feladatává tett *„módszertani és bibliográfiai segítségnyújtás”* ellátására. A *Módszertani kabinet*ként is emlegetett osztály vezetésére Sallai István, a Népkönyvtári Központ korábbi vezetője kapott megbízatást, megszervezésében augusztus végétől december 31-ig részt vett Sebestyén Géza is, akit a Budapesti Műszaki Egyetem Könyvtára pár hónapra ideiglenesen

átengedett az OSZK-ba.¹⁷ Sebestyénnek is már voltak tapasztalatai ezen a területen: 1937–1944 között az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ munkatársa, 1945 júliusától a Közoktatási Minisztérium művelődéspolitikai osztályát vezette, 1948–49-ben az OKK osztályvezetője volt.

Az osztály ténylegesen 1952 szeptemberében kezdte meg működését az OKK egykori, V. kerületi Guszev utca 1. szám alatti épületében, kezdetben 12, a következő év januárjától már 14 fővel.¹⁸ Feladatai tovább nőttek a Népkönyvtári Központ 1954 augusztusi megszüntetésével, s feladatköre egy részének az OSZK-ba irányításával.¹⁹

Bár az 1952-es minisztertanácsi határozat a tudományos könyvtárak segítését is előírta az OSZK számára, az osztály azonban erre a feladatra sem létszáma, sem pedig a munkatársi gárda összetétele szempontjából nem volt alkalmas. Legfőképp a tömegkönyvtárak (népkönyvtárak) munkájának módszertani segítségével, s e könyvtárak katalogizáló tevékenységét segítő, valamint a közvetlen politikai hasznot remélő ideológiai propagandamunkát támogató módszerek kialakításával és közvetítésével foglalkozott. 1956-ban költözött át az OSZK-nak az év májusában kiutalt VIII. kerületi Múzeum utca 3. szám alatti épületbe. Szintén ebbe az épületbe lett elhelyezve a Színháztörténeti Tár, a Térkép-tár, a Plakát- és Aprónyomtatványtár, valamint a zárt anyag gyűjteménye is.²⁰

1952 másik meghatározó eseménye az I. Könyvtáros Konferencia összehívása. A konferencia egyik javaslatát követve a Népművelési Minisztérium 1953 elején hozta létre az Országos Könyvtárügyi Tanácsot (OKT, – előzménye az Országos Népművelési Bizottság volt 1951–1952-ben) az országos ágazatközi könyvtárirányítás szerveként.

Szintén 1953-ban Kovács Máté (aki 1947–1949 között a Közoktatási Minisztériumban Ortutay Gyula mellett politikai államtitkár) elvi jelentőségű tanulmányt publikált *A magyar könyvtárügy országos szervezetének időszerű kérdései* címen,²¹ melynek közvetlen hatása érzékelhető

a következő évek könyvtárpolitikai mozgásaiban (az 1956-os könyvtári „törvény” kidolgozása, megszületése és bevezetése, az OKT működése stb.).

A könyvtárügy újra-szabályozásáról szóló 1956. évi 5. számú törvényerejű rendelet kimondott célja az volt, „*hogy a könyvet, a könyvtárakat fokozott mértékben állítsa népünk szocialista öntudatra nevelésének szolgálatába*”. A végrehajtásáról rendelkező 1018/1956.(III.9.) számú minisztertanácsi határozat az OSZK vonatkozásában ismételtlen megfogalmazta, hogy a nemzeti nyomtatvány-múzeumi, valamint könyvtári hatósági feladatain túl, a könyvtártudomány elméleti eredményeinek felhasználásával és a könyvtári gyakorlat tapasztalatai alapján módszertani és bibliográfiai segítséget kell nyújtania valamennyi könyvtárnak, függetlenül attól, hogy mely szerv főfelügyelete alá tartoznak.

A nemzeti könyvtár tudományos munkatársai feltehetően az intézmény státusza lefokozásának érezhették azokat a gyakorlati-módszertani feladatokat, amelyek a rendeletben és a végrehajtási utasításban szerepeltek. A hazai könyvtárügynek olyan irányítási, működési formáját képzelték el, amelyben nem a könyvtárak szervezeti keretei között folya a hazai könyvtárak fejlődését elősegítő módszertani és bibliográfiai támogatás. Ennek megfogalmazására alkalmat teremtett 1956 őszének politikai állapota. A forradalom idején az OSZK Ideiglenes Nemzeti Bizottsága által készített *A magyar könyvtárügy szervezete* című tervezet egyebek mellett az autonóm Nemzeti Könyvtárral kapcsolatban álló, középszervként működő, olyan Könyvtártudományi Intézet megalakítására tesz javaslatot, amely összefogná a könyvtárügy különböző területein (osztályozás, olvasószolgálat, könyvtárjog, katalógusszerkesztés stb.) már működő, illetve a későbbiekben megalakuló munkaközösségeket, keretében kapna elhelyezést a Könyvtártudományi Szakkönyvtár és a könyvtártudományi dokumentációs munka, a szakkiadványok szerkesztése, kiadása és sokszorosítása, végül a könyvtári oktatás és továbbképzés.²² (Megkockáztatható, hogy a *könyvtári intézet és/*

vagy OKT alternatíva ezen évek egyik – még ki nem derített – érdekes és látens vitakérdése volt. Kovács Máté például nyilvánvalóan az utóbbi mellett tört lándzsát.)

A fenti dokumentum alapján készült el az OSZK szervezeti reformjának az a tervezete, amelyet Varjas Béla főigazgató elnöklésével a könyvtár igazgatótanácsa 1957. január 5-én tárgyalta meg. A téma előadója Belia György, a forradalom időszakában a könyvtár nemzeti bizottságának egyik tagja volt. A tervezet végleges megfogalmazása szerint az OSZK a magyar nemzeti könyvtár, s elsősorban muzeális gyűjtemény. A felvázolt szervezeti koncepció (amely nagyban hasonlít az 1958 októberében megvalósított felálláshoz) szerint a könyvtár hat egységből állna, élükön egy-egy igazgatóval: 1) Nyomtatványtár, 2) Muzeális táruk, 3) Hírlaptár, 4) Művészeti táruk, 5) Könyvtártudományi Intézet, 6) Könyvforgalmi Központ. Az egységek a munkafolyamatok szerint osztályokra tagolódnak. A Könyvtártudományi Intézet két osztálya (a Tudományos osztály és a Bibliográfiai osztály) ellátna a könyvtártudományi munkaközösségek központi adminisztrációját, a szakmai továbbképzés ügyeinek intézését, a könyvtártudományi dokumentációt, kiadványok szerkesztését, sokszorosítását és terjesztését, tanulmányutak szervezését s végül a könyvtártudományi szakkönyvtár kezelését. A továbbiakban a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár lenne a közművelődési könyvtárak hálózati központja.²³

Az 1957-es év nem volt alkalmas – mint tudjuk – a forradalom időszakában keletkezett elképzelések megvalósítására. Varjas Bélát 1957 márciusának közepén a forradalom alatti magatartása miatt állásából felmentették, helyette áprilisig miniszteri biztos ténykedett, ezt követően V. Waldapfel Eszter főigazgató-helyettesként vezette a könyvtárat.²⁴ Áprilisban Belia Györgyöt is eltávolították a könyvtárból.

A vezetési problémákkal, a szervezeti felépítés hibáival, a munkaszervezés hiányosságaival és az elhelyezésből fakadó nehézségekkel küszködő intézmény helyzetét *Kőhalmi Béla* tette szövé Országos Könyvtárügyi Tanács (OKT)

1957. május 4-i ülésén, javasolta azt, hogy a Művelődésügyi Minisztérium könyvtári osztálya – igénybe véve a Tanács segítségét – egy bizottságot kérjen fel a felülvizsgálatra és a javaslatok megtételére.²⁵

Ebben az időszakban már folyt a könyvtárban egy minisztériumi revizori vizsgálat, amelynek június 14-én kelt összefoglaló jelentése egyebek mellett foglalkozott a könyvtár szervezeti felépítésének megváltoztatásának szükségességével is. A túlságosan széttagolt, sok apró osztály helyett öt könyvtári főcsoport, továbbá egy Gazdasági osztály és egy Titkárság felállítását javasolta. A főcsoportok osztályokból, illetve részlegekből állnának, a Könyvtártudományi főcsoportot a Módszertani osztály és a Bibliográfiai osztály alkotná.²⁶

Az Országos Könyvtárügyi Tanács július 12–13-án tartott ülésén foglalkozott az általa kezdeményezett felülvizsgálat jelentésével. Elhatározta, hogy még az év szeptemberében olyan javaslatot terjeszt a minisztérium elé az Országos Széchényi Könyvtár szervezeti konstrukciójára vonatkozóan, amelyben „*áttekinthetően tagolódnak a központi igazgatás, a könyvtári gyűjtemények és a könyvtári központi feladatok*”.²⁷

A könyvtár osztályvezetőinek többsége 1957 decemberének elején, a jövő évi terv megbeszélésekor szembesült azzal a ténnyel, hogy a minisztériumban már elhatározták, a Módszertani osztály kiválik majd az OSZK-ból, s önálló intézetként fog működni. Az osztály vezetője, Sallai István véleménye szerint a könyvtár keretei között is elképzelhető lenne a működésük, de a könyvtár vezetői úgy gondolták, hogy a várható szegényes költségvetés miatt nem tudják ebben a formában ellátni a rájuk háruló feladatokat. Az osztályvezetői gárda aggályosnak tartotta az önálló intézet létrehozását, végül maga V. Waldapfel Eszter is úgy foglalt állás, hogy a leendő intézet „*olyan lenne, mint egy klinika, orvosi gárda nélkül*”, s közölni fogja a minisztériummal a „*felmerült elvi problémákat*”.²⁸

Úgy tűnik, hogy a minisztérium könyvtári osztálya végül is egyetértett az osztályvezetők kifogásaival, ezért 1958-ban mégsem vált ki az

OSZK keretéből a Módszertani osztály. Valószínűbb azonban, hogy ebben a döntésben az OSZK vezetésében beállott változások is szerepet játszhattak. 1958. február 2-től a pedagógus végzettségű Jóború Magda lett a nemzeti könyvtár főigazgatója,²⁹ aki a politikai életben viselt különböző funkcióit követően 1950-től az oktatási, majd 1957-től a művelődési miniszterhelyettesi posztot töltötte be. Könyvtárosi gyakorlata nem volt, viszont „*kiemelkedő intellektusa, közéleti tapasztalata, egész életpályájának elkötelezettsége képessé tették az új feladat elvállalására*”.³⁰

Jóború mellé szakmai segítségül a Budapesti Műszaki Egyetem Könyvtárának gyarapítási osztályvezetője, a korábban már említett felülvizsgálat talán legfontosabb szakértője, Sebestyén Géza kapott kinevezést március 15-étől.³¹ Az új vezetés koncepciója alapján hamarosan kidolgozásra kerültek – 1956 óta ismét a könyvtár munkatársai által megfogalmazva – az intézmény hatékony működését biztosító szervezeti elképzelések.

A júniusra elkészült szervezeti szabályzat általános részének 1. §-a úgy kezdődött, hogy „*Az Országos Széchényi Könyvtár Magyarország nemzeti könyvtára. Olvasóközönsége szolgálatára és archivális célból ... gyűjti, megőrzi és tudományosan feltárja a gyűjtőkörébe tartozó könyvtári anyagot. Gyűjteményi tevékenysége mellette a könyvtár ellátja a rábízott hatósági feladatokat, s könyvtártudományi, módszertani segítséget nyújt a többi könyvtárnak.*” A Gyűjtőkör és állomány című fejezet 4. §-a így fogalmazott: „*Mint nemzeti könyvtár az OSZK gyűjti a nemzeti jellegű irodalmat (Hungarica), valamint azt a tudományos anyagot, amely ezzel kapcsolatos. Mint könyvmúzeum nemzetközi keretekben gyűjti a könyvtörténet emlékeit s mint könyvtártudományi intézet a könyvtártudományi szakirodalmat.*” Külön fejezet (a VI.) foglalkozott három paragrafusban a könyvtártudományi és módszertani munkával. A könyvtár szervezete a tervezetben osztályokra tagolódó négy könyvtári főosztályból áll, s külön szerepel (tagolás nélkül) a Módszertani osztály.³²

Látható, hogy a Módszertani osztály szervezeti felépítése ebben a tervzetben kidolgozatlanul maradt. A hatályos rendeletek ugyanis az osztály munkájának a közművelődési könyvtárakon túli kiszélesítését, az egész magyar könyvtárügyre való kiterjesztését írták elő. Az osztály ebben az időszakban már igyekezett megfelelni ezeknek a kötelezettségeknek is, mint például a *Könyvtári Figyelő* szerkesztése, a könyvtártudományi dokumentációs tevékenység bővítése, egyéb könyvtárak – köztük a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) – módszertani részlegei, osztályai munkájának tanulmányozása és segítése. Élénken részt vettek az OKT szakbizottságainak munkájában. Sallai István, az osztály vezetője 1958 nyarán úgy vélekedett, hogy „Mivel azonban a kiszélesedett feladatok ma még nem jártak együtt szervezeti növekedéssel, átmenetileg az egyéb feladatok vállalása azt eredményezi, hogy a megyei könyvtárakkal kapcsolatos közvetlen tevékenysége szűkül össze.”³³

A szervezeti szabályzatnak ez az első változata nem felelt meg minden vonatkozásban az akkori ideológiai követelményeknek sem. A második (átdolgozott) változat 1. §-a már úgy kezdődik, hogy „Az Országos Széchényi Könyvtár a szocializmust építő népi demokratikus Magyarország nemzeti könyvtára.” A Gyűjtőkör és állomány című fejezetben finomodott a „gyűjti a könyvtörténet emlékeit, s mint könyvtártudományi intézet a könyvtártudományi szakirodalmat” megfogalmazás, helyette a „gyűjti a könyvtörténet emlékeit, s mint a könyvtártudományi kutatás intézménye a könyvtártudományi szakirodalmat” szöveg olvasható. A szervezeti tagolódásban már szerepel V. főosztályként a Könyvtártudományi és Módszertani Intézet – igaz, még osztályok feltüntetése nélkül. Ennek okát a IX. Egyéb rendelkezések című fejezet 55. §-a magyarázza meg: „A Könyvtártudományi és Módszertani Intézet tekintetében külön szervezeti szabályzat intézkedik.” Ezt a változatot terjesztette fel jóváhagyásra 1958. július 1-jén Jóború Magda

Szekeres Pálnak, a Művelődésügyi Minisztérium könyvtári osztálya vezetőjének,³⁴ s ennek alapján kezdhette meg 1959. január 1-jétől működését a lényegét tekintve minisztériumi háttérintézmény, Könyvtártudományi és Módszertani Központ (KMK) néven.

Módszertani részlegek itthon és külföldön az ötvenes évek végén

A külföldi módszertani központok* kezdetei a második világháború előtt időre tehetők. Először a közművelődési könyvtárak területén jöttek létre, például Dániában 1920-ban. Németországban az ismert szétagoltság miatt a népkönyvtárak számára tartományi szinten alakultak tanácsadó központok, ún. Landesberatungsstellék.³⁵ A második világháború után a Szovjetunióban és a kelet-európai országokban sorra alakultak a módszertani központok.³⁶ 1950-ben az NDK-ban (mindjárt kettő is) és a Szovjetunióban, majd a többi országban is: Bulgáriában 1953-ban, Lengyelországban 1954-ben, Csehszlovákiában és Romániában 1955-ben, Magyarországon 1959-ben (módszertani kabinetként már 1952-ben), más és más elnevezéssel, feladatokkal és szervezetben. Az elkövetkező években a nevek és a feladatkörök is módosultak.

1960 márciusában, az NDK-beli intézmény, a Zentralinstitut für Bibliothekswesen der DDR fennállásának 10. évfordulóján került sor a „szocialista tábor” módszertani központjainak első találkozójára, melyen a vendéglátó mellett bolgár, cseh, lengyel, magyar, román szakemberek vettek részt. (Az Állami Lenin-Könyvtár Könyvtártudományi és Bibliográfiai Tudományos-Módszertani osztálya nem tudott részt venni az eseményen, de írásban részletes beszámolót küldött.³⁷ 1960 és 1986 között két évente rendszeresen találkoztak a módszertani központok képviselői, mindig más fővárosban.

* A külföldi módszertani központokra vonatkozó szöveget Murányi Lajos írta.

Az NSZK-ban a közművelődési könyvtárak szövetsége, a Deutscher Büchereiverband kezdeményezésére, annak keretében, de a szövetségi állam és mások finanszírozásában jött létre a Közkönyvtári Központ (Arbeitsstelle für das Büchereiwesen) 1958 augusztusában Nyugat-Berlin székhellyel azzal a céllal alapították, hogy a közkönyvtárakban fejlessze a szakmai ismereteket, segítse a különböző nagyságú könyvtárakat, illetve a különféle szakterületeket és szolgáltatásokat. Ennek érdekében számos kiadvány jelentettek meg, konferenciákat rendeztek, munkacsoportokat és munkaközösséget szerveztek.³⁸

Húsz évre rá jött létre a Deutsches Bibliotheks-institut állami támogatással, mely az összes német könyvtár számára biztosított különböző szolgáltatásokat.³⁹

A skandináv országokban sajátos munkamegosztás alakult ki e tekintetben az állami könyvtári felügyelőségek, a könyvtárellátó vállalatok és a könyvtárosképző főiskolák között. Svédországban így alakult meg 1951-ben a Könyvtári Szolgálat (Bibliotekstjänst) Lundben, amely könyvtárellátó és módszertani központ is volt egyszerre.⁴⁰ Az európai példák közt sajátos helyet foglal el a holland NBLC (újabb neve, miután az ADN Publischer megvásárolta: Biblion BV), amely a közkönyvtárak közössége által, saját hatékonyságnövelő célokra létrehozott országos intézeteként nyújtott évtizedekig kitűnő szolgáltatásokat.

Angliában „sokáig a Library Association titkársága látott el idevágó feladatokat (de amióta a kormányzat nagyobb figyelmet fordít könyvtári szolgálatra, szorosan együttműködik a British Library Kutatási és Fejlesztési Részlegével, a kulturális miniszter mellett működő könyvtári tanácsadókkal, s más szervezetekkel).”⁴¹ Hasonló szerepet játszott a The Institute of Information Scientists (IIS = Információs Szakemberek Intézete) nevű egyesület, mely 1958-ban alakult elsősorban a tudományos és műszaki tájékoztatással foglalkozó szakemberek kezdeményezésére azért, hogy a szakmai tevékenység során elvárt magas színvonalat népszerűsítse és biztosítsa,

valamint hogy az elkötelezettek számára képzési lehetőségeket teremtsen.⁴²

Egyesületi jellege mindvégig megmaradt, míg a közép-európai régióban a centralizált irányítás intézményei, többnyire a kulturális tárcák háttérintézményei voltak (és mint ilyenek az állampolgárok „ideológiai” /át/nevelésének irányítói is).

A KMK megalakulásakor néhány országos hálózati központban már működött néhány fős módszertani részleg az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központban (OMKDK), valamint az Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központban (OMgKDK). A FSZEK keretében külön osztályok végezték a központi módszertani, propaganda és igazgatási feladatokat, s a megyei könyvtárak is rendelkeztek módszertani részleggel. A szakszervezeti könyvtári hálózatról Sallai Istvánnak 1958 nyarán az volt a véleménye, hogy a „szakszervezeti könyvtárak mostani fejlődése nagyon meggyorsulna, ha a SZOT mellett 4–5 főből álló módszertani részleg alakulna.”⁴³

A KMK koncepciója

A KMK vezetésre Sebestyén Géza kapott megbízást, aki e tisztsége mellett megtartotta főigazgató-helyettesi munkakörét is.⁴⁴ Az új intézménynek a szaksajtóban történt bemutatásakor hat pontban foglalta össze a központ tevékenységét :

- „a) a szocialista művelődéspolitikából folyó könyvtári alapelvek és célkitűzések kidolgozása;
- b) könyvtártudományi kutatómunka végzése mind a könyvtártan és dokumentáció, mind a könyv-, illetve könyvtártörténet területén;
- c) az egész hazai könyvtártudományi kutatómunka országos terv keretében való összefogása, az eredmények publikálásának megszervezése;
- d) a külföldi szakirodalommal kapcsolatban a könyvtártudományi dokumentáció;
- e) a felmerülő feladatokhoz a legcélszerűbb eljárások kikísérletezésének megszervezése

és a bevált gyakorlat elterjesztésének támogatása;

f) A szakmai továbbképzés központi gondozása.”

A bemutatás a továbbiakban három területet tárgyal részletesen: a könyvtártudományi munkát, a módszertani feladatokat és az oktatást.

A koncepció szerint a történelmi múlt feldolgozása területén a KMK feladata az, hogy a már folyamatban lévő, illetve az ezután meginduló írás-, könyv-, sajtó- és könyvtártörténeti kutatásokat munkaközösségekbe tömörítse. Ezt a programot csak kisebb mértékben saját munkatársakkal, nagyobb részt a különböző intézményekben kutatónapokkal rendelkező külső munkatársakkal kívánja megvalósítani. A múlt kutatása mellett elemezni kell a jelen könyvtári helyzetét is: a könyvtári ellátottságot, az igénybevételt, a könyvtárak és a termelés valóságos kapcsolatát. Megvizsgálandók az olvasói rétegek (munkás, paraszt, értelmiségi, ifjúság).

A legkorszerűbb könyvtári módszerek tanulmányozása, kidolgozása és terjesztése területén a közművelődési könyvtárak vonatkozásában fontos feladat a belső könyvtári munka megerősítése (szakosított konferenciák szervezésével, útmutatók közreadásával), az irodalompropaganda tevékenységének a fokozása. Hangsúlyosan kell foglalkozni a szakszervezeti könyvtárak kérdésével. Együttműködést kell kialakítani az Országos Pedagógiai Könyvtárral, mivel az iskolai könyvtárak problémái szorosan összekapcsolódnak a gyermekkönyvtárak kérdésével. Rendszeresen foglalkozni kell a tudományos és szakkönyvtárak hálózataival is, kezdetben a felmérő munkát kell előtérbe helyezni.

A koncepció megfogalmazta a KMK oktatási feladatait is. A jelenleg a könyvtárakban dolgozó nagyszámú tiszteletdíjas, illetve társadalmi munkás könyvtáros számára meg kell szervezni az alapképzést, ahol pedig ez már létezik, ott a továbbképzést. Három cél kell megvalósítani: a) szilárd szocialista világnézet kifejlesztése, b) a szakismeretek legfejlettebb módszereinek megismertetése, c) irodalmi, szakirodalmi műveltség nyújtása.⁴⁵

A KMK elhelyezése

A KMK szervezetének kialakításával nem járt együtt egy új épületben való elhelyezés. A három osztályra tagolódó központ munkatársainak a Módszertani osztálynak korábban helyet adó Múzeum utca 3. szám alatti épület adott otthont. Úgy tűnt azonban, hogy nem sokáig. A Kormány Gazdasági Bizottsága 1959 végén hozta meg azt a határozatát, amely szerint a Budavári Palota és környezetének helyreállítása során az OSZK-t a palota krisztinavárosi, ún. F épületében és a közvetlen közelében, a Szent György téren, a lebontott egykori istállóisor helyén létesítendő új épületben kell elhelyezni. A döntés után elkészített programtervezet egyebek mellett a helyiségszükségletet is meghatározta, s ebben az V. Főosztály (a KMK) összesen 717 m² szolgálati területtel szerepelt (Könyvtártudományi osztály 22 helyiség, Módszertani osztály 11 helyiség, Oktatási osztály 2 helyiség), továbbá igényt tartott egy 80 m²-es nyilvános szolgálati helyiségre (ez valószínű a szakkönyvtár olvasóterme lehetett) és az ekkor még a főosztályhoz tartozó sokszorosító üzem 105 m² igényű területére.⁴⁶ A tervezési munkák kezdetén már látható volt, hogy nem lesz lehetőség a könyvtár minden szervezeti egységét a palota épületében elhelyezni, ezért az OSZK vezetése úgy döntött, hogy funkcionálisan a KMK különíthető el leginkább a könyvtár egyéb szervezeti egységeitől. Így hát neki jelölték ki leendő otthonául a várhatóan a legkorszerűbb igényeket is majd biztosítani képes Szent György téri pótépületet.⁴⁷ A könyvtár épületének elkészültére az 1968, a pótépületre pedig az 1970. évet jelölte meg az 1960-ban készített beruházási program.⁴⁸

Tíz évvel később azonban a kormányhatóság törölte a vári beruházásból a pótépület programját, így a KMK elhelyezését mégis az F épületben kellett megoldani. Itt nem volt lehetőség arra, hogy az eredetileg igényelt területet megkapja, ráadásul a KMK egységeinek „beékelésével” az OSZK korábban eltervezett, jól működtethető funkcionális rendjét is meg kellett bontani.⁴⁹ Az 1971-ben befejeződött átervezés eredmé-

nyeként a könyvtártudományi szakolvasóterem az V. épületszinten (a főbejárat szintje) kapott volna helyet, s ehhez csatlakoztak volna részben itt, főként azonban a IV. szinten a központ hivatali helyiségei.⁵⁰ A 1970-es évek közepére kiderült, hogy az épület helyiségelosztási terveit – a könyvtár korszerű működése érdekében – ismét módosítani kell. Az új elképzelés a IV., az V., a VI. és a VIII. szintre helyezte a KMK leendő helyiségeit.⁵¹

A nemzeti könyvtár új helyének elkészültéig a KMK osztályainak, a szakkönyvtárral együtt, továbbra is a Múzeum utca 3. szám alatti – eredetileg palotának épült, de akkorra már meglehetősen lepusztult – háromemeletes ház biztosított teret. Az épület udvari szintjén „civil” bérlakások is voltak. *Fogarassy Miklós* hangulatos visszaemlékezéseiből⁵² tudjuk, hogy a portásfülkével rendelkező kapuszinből balra nyíltak a könyvtártudományi dokumentáció szobái, a főlemeleten a szakkönyvtár helyezkedett el. A KMK további egységei az első, és részben a második emeletet foglalták el. Amikor 1967-ben a Térképtár az OSZK rákospalotai raktár-épületében (a Régi-Fóti úti egykori zsinagógában) kapott elhelyezést,⁵³ két kis helyiséggel bővültek, amelyet a Gazdasági csoport foglalt el,⁵⁴ A Térképtár, továbbá még az előző évben a Kisnyomtatványtár gyűjteményének a kiköltöztetésére az épület statikai tehermentesítése érdekében volt szükség. Ugyanis a födémek életveszélyes megterheltsége miatt a mennyezeteket emeletenként még 1963-ban faoszlopokkal támasztották alá.⁵⁵ Akkoriban a vidéki könyvtárosok csak a KMK-t fricskázó metaforikus viccelődésnek gondolták azt a szóbeszédet, hogy nincs alapja ezeknek a támasztékoknak. Fogarassy Miklós viszont – mint írja – saját szemével látta, hogy a legalsó szinten, az alagsori asztalosműhelyben, a beépített faoszlopok nem érnek le a padlózatig.⁵⁶ (2000 nyarán a Kálvin téri irodaházak felépítése során a Múzeum utca 3. sz. alatti épület, a KMK egykori székhelye, az ún. Freystadtler-ház is bontásra került – a homlokzati fal megtartásával.⁵⁷)

1985 elején a Budavári Palota F épületébe való

felköltözéskor a IV. szint déli oldalán kapott négy helyiséget a Hálózatfejlesztési, hármát pedig a Könyvtártechnológiai osztály. A KMK igazgatósága és az Irodalompropaganda osztály két-két helyiségbe költözött az V. szint déli oldalán. Szintén a déli oldalon, de a VI. szinten helyezkedett el négy helyiségben az Olvasáskutatói osztály, kettőben az Oktatási osztály háromban pedig a Kapcsolatszervezési osztály. A VIII. szinti üvegtetős tért a Könyvtártudományi Szakkönyvtár kapta meg.⁵⁸

A KMK szervezete

A Sebestyén Géza által 1959-ben megfogalmazott koncepcióban felsorolt feladatok egy része csirájában már 1958-ban is – a korábbi szervezeti felállásban – a tizenhét fős Módszertani osztály működési körébe tartozott. Tevékenységét nem korlátozta kizárólag a közművelődési könyvtári területre. Az akkori munkatársak részt vettek az OKT szakbizottságainak az egész könyvtárügyet érintő munkájában, feldolgozták az 1957. évi országos könyvtári statisztikai adatgyűjtést, megkezdték a tudományos könyvtári hálózatok vizsgálatát. Különböző irányelvek, útmutatók, tervezetek kidolgozása mellett konkrét tanácsadást nyújtottak honvédségi, illetve szakszervezeti könyvtárak számára. Vizsgáztattak az Országos Műszaki Könyvtár továbbképző tanfolyamán, végezték az OKT kiadványsorozatának szerkesztési, közreadási munkálatait.⁵⁹

1959–1967

Az 1959-től a KMK-nak, mint az OSZK V. főosztályának, a korábban felvázolt, kibővített feladatkört kellett ellátnia. Ennek érdekében három egység alakult:

- *Lázár Péter* vezetésével a Könyvtártudományi osztály (a sokszorosítókkal együtt) tizennégy fővel,
- *Sallai István* vezetésével a tizenegy fős Módszertani osztály, s
- *Barabási Rezső* vezetésével a négy fős Oktatási osztály.

Bereczky László, aki a kezdetektől a KMK munkatársa volt, a szervezet első három évének bemutatásakor kitér az osztályok belső tagozódására is. Ezek szerint a Könyvtártudományi osztály négy részlegből állt: a könyvtártudományi kutatócsoport, a könyvtártudományi dokumentációs csoport, a könyvtártudományi szakkönyvtár és végül a kiadványszerkesztő, sokszorosító csoport. A Módszertani osztályon belül három csoport alakult ki: a tudományos és szakkönyvtári, a közművelődési könyvtári és a gyermekkönyvtárak csoportja. (Persze itt valójában nem a mai értelemben vett csoportszervezetekről volt szó: például a gyermekkönyvtári csoport egyetlen munkatársból állt.) Az Oktatási osztály – a vezetővel együtt négy munkatárssal – nem is tagozódott tovább.⁶⁰

A KMK működésére vonatkozóan a Művelődésügyi Minisztérium még az alakulás évében készített egy utasítás-tervezetet, amelyről az OKT 1959 nyarán, majd 1960 őszén is tárgyalt,⁶¹ de a miniszteri utasítás kiadására végül mégsem került sor. A központ természetesen ennek hiányában is ellátta feladatát, de úgy tűnik, hogy a szervezet irányításához nem volt elegendő az az energia, amit Sebestyén Géza, a főigazgató-helyettesi tevékenysége mellett erre fordítani tudott. Az első év után, 1960 márciusában a minisztérium arra kérte Jóború Magdát, hogy egész évre mentesítse Sebestyént minden egyéb feladatai alól, hogy kizárólag a KMK munkájának szervezésével, irányításával foglalkozhasson.⁶² Az 1960. évről szóló beszámoló jelentés úgy fogalmazott, hogy „a KMK munkája hasznosan illeszkedett a könyvtárügy fejlődésébe”, de nem hallgatta el azt sem, hogy „hátráltatta a KMK munkáját, hogy szerepe még nem eléggé tisztázott a magyar könyvtári köztudatban, munkájának eredményeit nem használják fel a kívánt mértékben. Az a tény azonban, hogy a közművelődési könyvtári hálózatokon kívül egyre több tudományos és szakkönyvtári hálózat is felismeri a KMK elméleti és gyakorlati segítségének jelentőségét, reményt nyújt arra, hogy a jelenlegi akadályok el fognak hárulni.”⁶³ Talán az is akadályt képezhetett, hogy a KMK a nemzeti könyvtár

szervezetébe tagolódott. 1961 őszén a minisztérium tárgyalásokat kezdett a KMK önállósításáról, s ennek eredményeként 1962 januárjától a központ az OSZK költségvetésén belül önállóan gazdálkodhatott, továbbá a kinevezések, bérezések és jutalmazások felett is önállóan dönthetett⁶⁴ a KMK új igazgatója (egyben az OSZK főigazgató-helyettese), Barabási Rezső.⁶⁵

Az új igazgató (aki az ötvenes évek elején a Népművelési Minisztérium könyvtári osztályát,⁶⁶ 1959-ben pedig a KMK Oktatási osztályát vezette, másodállásban az Állami Gorkij Könyvtár igazgatása mellett) röviddel a kinevezése után módosított a továbbra is az OSZK keretén belül maradó központ belső szerkezetén. Létrehozta a közvetlenül alája tartozó titkárságot, önállósította a korábbi Módszertani osztály csoportjait, és létrehozta a Közművelődési Könyvtárak Módszertani osztályát (mely két csoportból állt: Hálózati csoport, Irodalompropaganda-, állománygyarapítási csoport) és a Tudományos és Szakkönyvtárak Módszertani osztályát. Tájékoztatói osztály név alatt lett összefogva a Könyvtártudományi Dokumentáció és a Könyvtártudományi Szakkönyvtár. Szervezetileg nem módosult az Oktatási osztály, illetve a Sokszorosító üzem. Látványosan emelkedett viszont a létszám: az eredeti huszonkilenc főről negyvennégy főre; igaz, hogy ebben szerepe volt a Sokszorosító üzem kettőről tíz főre növekedett létszámának.⁶⁷

Hét éven át ebben a szervezeti struktúrában működött az intézmény, avval a kiegészítéssel, hogy 1963-ban (egyszemélyes) Könyvtárépítészeti csoport jött létre a Közművelődési Könyvtárak Módszertani osztályán,⁶⁸ 1964 októberében az Irodalompropaganda csoport keretében alakult az Új Könyvek című állománygyarapító tanácsadó szerkesztősége.⁶⁹ 1965-ben viszont a Sokszorosító üzem átkerült az OSZK-hoz, de „gépeinek egy részét és a személyzet 65%-át az újonnan alakult Népművelési Propaganda Irodának kellett” átadniuk.⁷⁰

Egy 1967 augusztusában készült munkaköri összeállításból képet kaphatunk a KMK-sok által végzett szerteágazó tevékenységről, illetve annak személyre lebontott megosztásáról.⁷¹

Név	Feladat
1. Barabási Rezső	a KMK vezetése
2. Markos Béláné	a vezető titkárnője, irattár kezelése, iktatás, postaelosztás, irodaszer elosztás

I. Közművelődési Könyvtárak Módszertani osztálya

3. Sallai István	a közművelődési osztály vezetése
4. Prágai Pálné	a közművelődési osztály adminisztrációs ügyeinek intézése

Irodalompropaganda csoport

5. Ónódy Miklós	csop.vez. állománygyarapítás, állományelemzés, gyűjtőköri szabályzatok, Új Könyvek felelős szerkesztése. földrajz, útleírások szerkesztése Új Könyvekben, állományapasztás
6. Iszlai Zoltán	Új Könyvek idegen nyelvű szépirodalom szerkesztése, kézikönyvtárak gyarapítása, folyóirat, hírlap, Új Könyvek sport, színház, fotó, film szerk. tájékoztató munka
7. Fodor András	Új Könyvek magyar szépirodalom, képzőművészet, irodalom és nyelvtudomány szerkesztése, irodalmi értékelések, törzsanyag gyarapítás
8. Körtés Júlia	Új Könyvek mutatóinak (számonként és éves) szerkesztése, belső (munka) katalógusok építése
9. Matis Livia	Új Könyvekkel kapcsolatos adminisztrációs munkák, Minősítő Bizottság adminisztrációja
10. Pelejtej Tibor	Új Könyvek műszaki irodalom szerkesztése, TV bibliográfiák, Eseménynaptár szerkesztése, könyvtári propaganda munka
11. Szilágyi Tibor	Új Könyvek természettudományos, mezőgazdasági és zenei irodalom szerkesztése, bibliográfiai koordináció, tájékoztató munka
12. Ughy Jenő	Új Könyvek társadalomtudományi és történettudományi irodalom szerkesztése, olvasás és könyvtárszociológiai vizsgálatok, ifjúsági munka a könyvtárban, olvasó mozgalmak

Szervezési Csoport

13. Szenté Ferenc	a könyvtárügy szervezeti keretei, körzeti könyvtárak, klubkönyvtárak, művelődési autók, bibliobusz, országos és helyi távlati tervezés
14. Bereczky Lászlóné	a könyvtári feldolgozómunka, címleírás, osztályozás, raktározás, katalógusszerkesztés
15. Szabados László	a „Könyvtárépítés és Berendezés Füzetek”-nek szerkesztése; szakértői közreműködés a témakörben
16. Urbán László	könyvtárstatisztika, munkaszervezés, távlati tervezés
17. Vargha Balázs	gyermekkönyvtárak szervezeti és módszertani kérdései

II. Tudományos Könyvtárak Módszertani osztálya

18.	Dr. Pataky Ernő	osztályvezetés, pénzügyek, kiadványok, nemzetközi kapcsolatok, módszertani és gépesítési munkabizottság elvi ügyei, az új gazdaságirányítás és a könyvtári szolgáltatások, ezek térítése, hálózati problematika
19.	Bereczky László	könyvtári munkafolyamatok racionalizálása, különösen a normázás. Könyvtári törvény reform-munkálatai, különösen a könyvtári hálózatok fejlesztése, szakfelügyelői rendszer újjászervezése, gyűjtőkörök segítése, tanácsadás
20.	Frey Tamásné	könyvtárstatisztikai új rendszer kialakítása, a könyvtári tájékoztató (referenzs) szolgálat újjászervezése, könyvtárelméleti kutatások szervezése, regionális könyvtárügy, évi jelentés és tervekészítési rendszer, 50 éves évforduló
21.	Halmos Tiborné	gépelés
22.	Horváth Tibor	könyvtárak műszaki fejlesztése, szaktanácsadó állomás ügyei, gépesítési irányelvek kidolgozása, műszaki fejlesztési konferencia előkészítése, könyvtárgépesítési füzetek gondozása, társadalomtudományi dokumentáció

III. Oktatási osztály

23.	Vadász Ferencné	osztályvezető. Az osztály munkájának tervezése, irányítása és ellenőrzése, személyes feladatköre az oktatási kiadványok tartalmi irányítása, az önköltséges szaktanfolyamok OTP számlájával való gazdálkodás, ellátja a KMK személyügyi referensi munkakörét
24.	Kovács Árpádné	adminisztrátor. Szaktanfolyamok országos tanulmányi nyilvántartása, az oktatási adminisztráció önálló ellátása, az osztály működésével kapcsolatos gépírási és titkári teendők
25.	Nyakó István	csoportvezető. Marxista oktató. Feladatköre a könyvtárosképző szaktanfolyamokon a marxizmus-leninizmus oktatása
26.	Szabó Sándor	az alapfokú könyvtárosképzéssel és a továbbképzéssel kapcsolatos minden teendő ellátása, a „tájékoztató munka” tantárgy oktatója a társadalomtudományi könyvtárosképző szaktanfolyamon
27.	Zöldi Péterné	a középfokú könyvtárosképzés országos szervezése és tanulmányi irányítása, valamint a KMK saját tanfolyamain a tanulmányi vezetői teendők ellátása

IV. Tájékoztatói osztály

28.	Bóday Pál	osztályvezetés
29.	Gerő Zsoltné	osztályvezető-helyettesi teendők végzése (munkatervek nyilvántartása és ellenőrzése) a Könyvtári Figyelő szerkesztése, a Gyorstájékoztató a Magyar Könyvtártudományi Irodalomról szerkesztése
30.	Horváthy[!] Magda	a Könyvtártudományi Szakkönyvtár vezetése, címléírás, osztályozás és katalóguscédulák teljes revíziója, olvasószolgálati inspekción
31.	Kondor Imréné	folyóiratokkal kapcsolatos munkák (rendelés előkészítése, kardex, reklamálás stb.), osztályozás, címléírás
32.	Bassola Zoltán	angol, német és francia nyelvű folyóiratok analitikus feldolgozása

33. Czinner Tiborné külföldi cserekapcsolatok, expedíció és idegen nyelvű levelezés intézése (ez utóbbi az egész KMK részére), a magyarról angolra, németre történő összes fordítások elvégzése, angol nyelvű folyóiratok analitikus feldolgozása
34. Molnár Ágnes a francia és német nyelvű folyóiratok analitikus feldolgozása
35. Tarr Lászlóné a Gyorstájékoztató a Külföldi Könyvtártudományi Szakirodalomról szerkesztése, orosz, cseh, szlovák, lengyel és bolgár nyelvű folyóiratok analitikus feldolgozása, a naprakész betűrendes mutató gondozása, orosznyelvű levelezés végzése (a KMK részére is)
36. Urosevics Daniló szerb, horvát, orosz, bolgár nyelvű folyóiratok feldolgozása, az osztályon folyó minden analitikus feldolgozás szervezeti összefogása, a referátumok és recenziók folyamatos behasonlítása
37. Somogyi Anna állománygyarapítási teendők (rendelés, leltározás stb.), olvasószolgálati inspekción, a Tájékoztató Magyar Hírlapok Könyvtári Vonatkozású Cikkeiről című kiadvány szerkesztése
38. Kausay Tiborné huzamosabb ideje szülési szabadságon, helyettesítése reprográfiai vonalon történik
39. Mészáros Gézáné technikai szerkesztés (az egész KMK anyagának egy részét is), xerox felvételek készítése (az egész Intézet részére)
40. Lendvay Lászlóné a fordításokkal kapcsolatos adminisztratív, nyilvántartási munkák végzése, szerzői díjak és egyéb kifizetések adminisztrációja. A Gyorstájékoztató címléírásainak és annotációinak kartonra való gépelése, referátumok, recenziók nyilvántartása és naprakész indexük vezetése
41. Deutsch Béláné címléírások készítése folyóiratokból, a könyvtár összes címléírásainak alapkartonra való gépelése, a Gyorstájékoztató címléírásainak és (túlnyomórészt idegennyelvű) annotációinak kartonra való gépelése, az osztály anyagigénylésének lebonyolítása
42. Király Sándorné lemezek kezelése és nyilvántartása, katalóguscédula sokszorosítás és kisebb példányú anyagok sokszorosítása

V. Gazdasági csoport

43. Vermes Lászlóné osztályvezető [áthúzva], költségvetés készítés, beszámolók, gazdasági ügyek intézése, hitelnyilvántartás, kiadványok intézése
44. Till Ferenc bérelszámolás, gondnoki tennivalók, állóeszköz nyilvántartás, gépkocsi ügyek, SzTK ügyek
45. Náday Gyuláné költségvetés, könyvelés, szabadságok, munkaruha nyilvántartás, fogyóeszköz, anyagkönyvelés, pénztár kezelése
46. Kecskés Mátyás gépkocsivezető

1967–1982

A minisztérium könyvtári osztálya által kezdeményezett 1967. évi felülvizsgálat során megállapítást nyert, hogy a KMK-nak sem ügyrendje, sem írásban rögzített és a felettes szerv, az MM könyvtári osztálya által jóváhagyott szervezeti és működési szabályzata nincs. A felülvizsgálat nyomán keletkezett dokumentumok – a pozitívumok elismerése mellett – egyebek közt azt is javasolták, hogy a módszertani munkában előtérbe kell helyezni a valamennyi könyvtártípust, illetve a könyvtárhálózatot érintő kérdéseket, kezdeményezni, illetve rendszeresen műveltségi, lélektani, szociológiai felméréseket, vizsgálatokat kell végezni az olvasói igényeknek, szokásoknak megismerésére.⁷² Ennek figyelembe vételével készült el az intézmény (első) szervezeti és működési szabályzata, amely az OSZK hasonló szabályzatának kiegészítő részét képezte. Rögzítésre került, hogy az OSZK főigazgató-helyetteseként a KMK-t irányító vezetőt a művelődésügyi miniszter nevezi ki, továbbá a miniszter előzetes hozzájárulása szükséges az osztályvezetők kinevezéséhez. Pénzügyekben az OSZK költségvetésének a része, de önálló kiadási alszámlával. A szabályzat elsőként fogalmazta meg teljes körűen az intézmény fő tevékenységi területeit:

„Könyvtárpolitikai téren a KMK javaslatokat dolgoz ki a szocialista művelődés- és tudománypolitikának megfelelő könyvtárpolitikai célkitűzésekre, az ezt megvalósítani hivatott szervezeti felépítésre, valamint a könyvtár és szakirodalmi tájékoztatás fejlesztésének alapelveire.

Módszertani téren figyelemmel kíséri a könyvtárak és a szakirodalmi tájékoztatás terén tapasztalható hazai és külföldi fejlődést és alkalmazható eljárásokat. A könyvtárak és szakirodalmi tájékoztató intézmények munkájának segítéséhez a hatékonyabb módszerek elterjedése érdekében útmutatókat, világirodalmi szemléket készít, konferenciákat rendez, felméréseket végez, kísérleteket folytat, kidolgozza a megoldásokat, felvilágosítást, tanácsokat ad. Mindezt a tevékenységét

a könyvtári hálózatok munkájával egyeztetve s lehetőleg azokkal együttműködve látja el.

A tájékoztatás területén gyűjti, és korszerű módszerekkel feltárja a könyvtár, valamint a szakirodalmi tájékoztatás köréből megjelent hazai és külföldi irodalmat s ezt az érdekeltek rendelkezésére bocsátja. Ellátja az MM könyvtárpolitikai döntéseinek előkészítéséhez szükséges információs szolgálatot.

Könyvtártudományi téren kutatómunkát végez a könyvtárügy és szakirodalmi tájékoztatás időszerű kérdéseiben, gyűjti, nyilvántartja és közlést teszi a hazai kutatási témákat.

A szakmai képzés és továbbképzés terén megszervezi az MM által adott irányelvek alapján indítandó tanfolyamokat, valamint a képzés és továbbképzés egyéb formáit; támogatja az egyes hálózatokban folyó szakoktatási munkát, a képzés és továbbképzés számára tanulmányi anyagot állít össze.”

A szabályzat szerint a KMK nem szakmai kontroll nélkül tevékenykedik: működése során „szervezett kapcsolatot tart fenn az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanáccsal.” Ennek értelmében szabályzatait, távlati feladatterveit, valamint „munkájának fontosabb eredményeit megvitatás, illetve véleményezés végett a Tanács elé terjeszti.”⁷³

A szervezeti tagolódás részben, a Közművelődési Könyvtárak Módszertani osztálya keretében, az állományalakítás és olvasószolgálat területe mellett megjelenik a „szervezés és tervezés”, valamint az „igény- és hatásvizsgálat” feladatát ellátó egység is.

A fentiek alapján alakult meg 1968-ban a Közművelődési Könyvtárak Módszertani osztályán belül a Hálózati, valamint július 1-jén⁷⁴ az Igénykutatási csoport. Az első valószínűleg csak a korábbi Szervezési csoport „átnevezése” lehetett, viszont a kétfős Igénykutatási csoport az olvasáskutatás új feladatának ellátására jött létre. A szervezeti átalakítás folyamata az igazgató, Barabási Rezső betegsége miatt megakadt. A KMK vezetésére ügyvezető igazgatóként a Művelődésügyi Minisztérium főelőadója, Papp Ist-

ván kapott 1969. február 1-jével megbízást másodállásban.⁷⁵ Papp, aki „alapító tagjaként” 1959 és 1965 között a KMK munkatársa volt, számos vezető tisztségben dolgozó kollégát megkeresett, de nem sikerült senkit sem meggyőznie, hogy vállalják el a központ igazgatását, így végül őt nevezte ki a minisztérium 1969. november 23-ával az intézet igazgatójává.⁷⁶

Papp István folytatta és befejezte az elődje által megkezdett szerkezeti átalakítást. A KMK hivatalosan 1970. március 1-től a következő szervezeti formában működött:

Titkárság
Hálózatfejlesztési osztály
(vezetője: Sente Ferenc),
Oktatási osztály
(vezetője: Vadász Ferencné),
Olvasáskutatási osztály
(vezetője: Gerő Zsoltné),
Új Könyvek Szerkesztősége
(vezetője Iszlai Zoltán),
Tájékoztatói és Dokumentációs osztály
(vezetője: Szilágyi Tibor),
Tudományos és Szakkönyvtárak Módszertani osztálya
(vezetője: Bereczky László).

Ezzel egyidejűleg a Gazdasági csoport tevékenységét és munkatársait az OSZK vette át.⁷⁷

A következő években személyi változások, valamint a feladatok fontossági szempontjai alapján módosult a felállítás. *Iszlai Zoltán*tól a havonta kétszer megjelenő *Új Könyvek* című állománygyarapítási tanácsadó szerkesztését az 1972. évi 20. számtól Bereczky László vette át, a szerkesztőség az Irodalompropaganda osztály keretében tevékenykedett.⁷⁸

Amikor a KMK munkatársak kidolgoztak egy metodikát a hazai társadalomtudományi szakirodalmi információs rendszer megteremtésére, akkor a Kulturális Minisztérium Könyvtárügyi osztálya 1975 áprilisában létrehozta a Társadalomtudományi Információs Titkárság (TINTI) nevű szervezetet,⁷⁹ amely hasonlóan a KMK-hoz, szintén az OSZK keretében tevékenykedett, a Könyvtárügyi osztály közvetlen alárendeltsé-

gében.⁸⁰ A *Sárdy Péter* vezette egység⁸¹ átvette a KMK-nak erre a területre kiterjedő központi és koordinációs feladatait, azonban több mint egy év után módosult az eredeti elképzelés: a titkárságot felszámolták,⁸² a munkatársak többsége visszakerült a KMK Hálózatfejlesztési osztály állományába.⁸³

1975–76-ban az osztályvezetői rangban a közönségkapcsolatokkal foglalkozó *Gerő Gyulát*⁸⁴ 1976 októberétől a *Könyvtáros* című folyóirat főszerkesztőjévé nevezték ki,⁸⁵ s ezt követően *Peletti Tibor* vezetésével önálló egységként alakult meg decemberben a Kapcsolatszervezési osztály.⁸⁶

A KMK közel hatvan munkatársa hét különböző osztályon dolgozott. Az igazgatót (mint minden akkori munkaszervezetben) a gazdasági vezetőből, az osztályvezetőkből, a párt, a szakszervezet, valamint a KISZ képviselőjéből álló vezetői tanács támogatta. A könyvtárak műszaki fejlesztésének (gépesítésének) érdekében a Tudományos és Szakkönyvtárak Módszertani osztálya az 1960-as évek közepén Gépesítési Munkabizottságot hozott létre,⁸⁷ amely 1967-ben *Könyvtárgépesítési füzetek* címmel kiadványsorozatot indított, de sorozaton kívül is jelentek meg e témát érintő kiadványok. A KMK tervekkel dolgozott ki az új gazdasági irányítást szolgáló információs rendszer kialakítására,⁸⁸ „Gépesítési szaktanácsadó állomást” működtetett,⁸⁹ tanfolyamot indított 1970-ben a számítógépek könyvtári és dokumentációs alkalmazásáról.⁹⁰ A feladatok sokasodása következtében külön Könyvtártechnológiai osztály jött létre, amelyet 1978-ig *Horváth Tibor*, majd azt követően *Urbán László* irányított.⁹¹

Az OSZK 1959. évi évkönyve után több mint húsz évig nem található az évkönyvekben a KMK szervezeti felépítését (osztályait, csoportjait) teljes körűen tartalmazó felsorolás; a KMK 1980. évi munkájáról közzétett évkönyvi beszámoló – bevezetésében – ismét felsorolja az akkori osztályokat és fő feladatkörüket:

„**Hálózatfejlesztési osztály:** az országos könyvtári szakfelügyelet operatív támogatása, egyes könyvtártípusok szakmai irányelveinek felülvizs-

gálatában, illetve kidolgozásában való részvétel, igényesebb módszertani gondozás, több könyvtári testület titkársági funkcióinak ellátása.

Könyvtártechnológiai osztály: az audiovizuális gyűjtemények és szolgáltatások fejlesztésének támogatása, az új leírási szabványok bevezetésének előmozdítása, könyvtárépítési és berendezési tanácsadás, néhány, széles körű helyzetfelmérésen alapuló tanulmány kidolgozása.

Olvasáskutatói osztály: a könyvtárszociológiai vizsgálódások térnyerése, a hosszú távra szóló, alapozó jellegű kutatások előrehaladása, a kutatási és kísérleti eredmények gyakorlati alkalmazása.

Állományépítési osztály: az Új Könyvek szerkesztése, s korszerűsítésének előkészítése, a fel szabadulás utáni magyar könyvtermés tematikus, válogatott, annotált bibliográfiáinak összeállítása, a helyismereti munkát segítő kiadványi program folytatása.

Oktatási osztály: a könyvtárosképző szaktanfolyamot végzettek számára szervezett főiskolai államvizsgák támogatása, a könyvtárkezelői tanfolyamok gondozása, továbbképző tanfolyamok szervezése.

Kapcsolatszervezési osztály: a tömegkommunikációs intézményekkel való kapcsolat megszilárdítása, az olvasómozgalmak támogatása, a könyvtári propagandamunka koordinálása.

Tájékoztatási osztály: szakkönyvtári szolgálat működtetése, a nemzetközi kiadványcsere fejlesztése, a Könyvtári Figyelő és a dokumentációs-bibliográfiai időszaki kiadványok megjelentetése, kutató-fejlesztő munkák vállalása.”

A beszámoló lezártnak tekinti a változások folyamatát, amikor így fogalmaz: „Úgy látszik, hogy hosszabb fejlődési folyamat eredményeként kialakult és megszilárdult szervezeti felépítésünk, szervezetünk és a szervezeten belül kialakított munkakörök egybeesnek fő funkcióinkkal, s így a forma jó kereteket biztosított a tartalmi munkának.”⁹²

1982–1989

A KMK szervezeti felépítésének – ma már látjuk – nem az állandóság, hanem a folyamatosan változás volt a fő jellemzője. Ezt részben a könyvtári környezet, a könyvtárpolitika változékonysága, részben pedig a személyi/vezetői váltások is katalizálták.

Papp István 1982 első negyedében lemondott igazgatói tisztségéről, s pár hónapos átmeneti idő után *Szente Ferenc* lett az új igazgató, elődjéhez hasonlóan szintén OSZK főigazgató-helyettesi státuszban.⁹³ Szente, aki 1960-tól dolgozott a KMK-ban, és novemberi kinevezése előtt a Hálózatfejlesztési osztály vezetője volt, tisztségébe lépése után azonnal megkezdte az intézmény feladatrendszerének és szervezetének átalakítását az 1979. évi minisztériumi felügyeleti vizsgálat javaslatai alapján. A felülvizsgálatra azután került sor, hogy a minisztériumi könyvtári osztályának vezetője, *Kondor Istvánné* 1978 nyarán nyugállományba vonult, majd hamarosan az osztály élére *Juhász Jenő* nyert vezetői megbízatást.

Szente Ferenc az átalakítás lényegét két pontban foglalta össze: „a funkcionális feladatok ügyintézését áadtuk az Országos Széchényi Könyvtárnak, a döntési hatáskör fenntartása mellett. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a személyzeti és a nemzetközi ügyek intézése, valamint a gazdálkodás adminisztrációja az OSZK megfelelő igazgatóságain és osztályain történik, a KMK ügyekben való döntési hatáskör azonban továbbra is a KMK igazgatójánál marad; áadtunk az OSZK-nak két státuszt fejlesztési és kutatási koordinációs feladatokra. Ezzel a KMK-ban megszűntek a számítógépesítéssel és a könyvtári kutatások irányításával kapcsolatos teendők. Ezt a két területet a jövőben az OSZK gondozza.”⁹⁴

A fenti elveket tükrözi az 1983 februárjában készült új szervezeti és működési szabályzat,⁹⁵ amelynek alapján a továbbra is a minisztérium Könyvtári osztályának közvetlen irányítása és felügyelete alatt álló KMK az alábbi szervezeti tagozódásban látta el aktuális feladatait:⁹⁶

A Szervezési és Propaganda osztály (vezetője

Pelejtei Tibor, 1983. november 1-jétől *Arató Antal*) átvette a korábbi titkárság, valamint a megszűnt Kapcsolatszervezési osztály feladatait.

A *Hálózatfejlesztési, Koordinációs és Szakfelügyeleti osztály* (vezetője *Skaliczki Józsefné*) a korábbi Hálózatfejlesztési osztály tevékenységi körénél tágabb területeket látott el, úgy mint a hálózatok, a területi és szakterületi együttműködési körök szakmai támogatása, bővítése, továbbá az országos szakfelügyeleti határkör gyakorlása. Ugyanis ezentúl a KMK „a Művelődési Minisztérium felhatalmazása alapján, annak irányítása mellett szervezi, koordinálja, illetve ellátja az országos szakfelügyeleti tevékenységet”.⁹⁷

A *Módszertani, Kutatási és Továbbképzési osztály* (vezetője *Katsányi Sándor*, helyettese *Nagy Attila*) az Olvasáskutatói, illetve az Oktatási osztály összeolvadásából keletkezett, kiegészülve módszertanos feladatokkal, valamint a könyvtárépítés és berendezés témaköre is ehhez az osztályhoz került a megszűnt Könyvtártechnológia osztálytól. Ennek a megszűnt osztálynak a számítógépesítéssel foglalkozó munkatársai kerültek át az OSZK-ba, az 1982. március 1-jén megalakult önálló Fejlesztési csoportba. A csoport ugyan azt is feladatául kapta, hogy közreműködjön a hazai könyvtárak számítástechnikai tervező és fejlesztő munkájában, de létszáma valójában ezt nem tette lehetővé.⁹⁸

A *Gyűjteményfejlesztési és Bibliográfiai Tanácsadó osztály* (vezetője *Bereczky László*) lényegében az Állományépítési osztályból jött létre.

A *Könyvtártudományi Szakkönyvtár* (vezetője *Gerő Zsolt*né, helyettese *Kovács László*né) a korábbi Tájékoztatási osztály névváltozata volt.

Az évtized végéig ebben a szerkezetben működött a KMK mindössze avval a változtatással, hogy 1986. november 1-jétől kettévált a Módszertani, Kutatási és Továbbképzési osztály: önállósult az olvasáskutatás *Olvasószolgálati Kutató osztály* néven (vezetője *Nagy Attila*), a többi feladatot pedig az *Oktatási és Módszertani osztály* (vezetője *Csapó Edit*) látta el.⁹⁹

Az OSZK-val való kapcsolatot érdemi módon

befolyásolta 1986 tavaszától az a körülmény, hogy *Szente Ferenc* a nemzeti könyvtár élére kinevezett *Juhász Gyula* főigazgató mellett érdemi helyettesi feladatkört kapott, így megismétlődött az 1958-as „Jóború – Sebestyén modell”. (1989 elején második főigazgató-helyettes lett *Hegedűs Péter*, majd az ő ideiglenes távozásakor – 1990 őszén a Világbank washingtoni könyvtárának igazgatója lett két éves kinevezéssel – *Poprády Géza* kapott mb. főigazgató-helyettesi megbízatást.)

1989–2000

A rendszerváltás időszakában számos elképzelés látott napvilágot a könyvtárak jövőjéről, és a KMK esetleges átalakulásáról. Felmerült, hogy a KMK egyes részlegei a Magyar Könyvtárosok Egyesülete titkárságaként működhetnének, és hogy az addig költségvetésből finanszírozott feladatok egy részét (az építési, berendezési, állománygyarapítási tanácsadást, a képzést és továbbképzést) vállalkozásokká kellene kiszervezni. Az erre vonatkozó cikkeket szemlélő egykori munkatárs, *Sonnnevend Péter* szerint a KMK-ra szükség van, „de erős átalakulást követően”, és megszűnhetne a minisztériumi háttérintézmény státusza is.¹⁰⁰

Szente Ferenc, a KMK igazgatójaként a Népszabadságnak 1989-ben adott interjújában így nyilatkozott a hazai könyvtárügyről: „a régi, soklépcsős és hierarchikus irányításon túlhaladt az idő, felbomlóban van. A szakma megítélése szerint nincs is rá tovább szükség. A magyar könyvtárosság felnőtt ahhoz, hogy önállóan, szakmai önkormányzat alapján végezze munkáját. [...] A helyi apparátusokban szükségtelen külön könyvtári referenseket foglalkoztatni.” A KMK lehetséges feladatáról pedig ezt mondta: „A nemzeti könyvtár lehetőségeit is kihasználva nekünk a szakma önmozgását, fejlődését kell befolyásolnunk információs és képzési eszközökkel. Részben egyfajta szakfelügyeletet láthatnánk el. [...] Bár intézetünk a jövőben is megmaradna kutatóhelynek, információs és ok-

*tatási központnak.*¹⁰¹ Hasonló elképzeléseket fogalmazott meg az akkoriban indult *Könyvtári Levelező/lapban* is, hozzátéve: „*Azt gondolom tehát, hogy a KMK – alkalmazkodva az új körülményekhez – megtalálja a helyét és szerepét a könyvtári életben, elsősorban nélkülözhetetlen szolgáltatásaival és a szó jó értelmében vett hivatali szerepével, amelynek kereteit az Országos Könyvtárügyi Tanács titkársági teendőinek vállalásával már korábban megteremtettünk.*” Szente utalt a KMK jogállásának lehetséges megváltozására is: „*Az már több mint valószínű, hogy amiként már ma sem vagyunk, a jövőben sem leszünk háttérintézménye semmiféle miniszteriális részegységnek.*”¹⁰²

Az igazgató kijelentései valóra váltak az OSZK 1990 áprilisában a Művelődési Minisztériumba beküldött új szervezeti és működési szabályzatban,¹⁰³ amely az eddigiektől eltérően a KMK-t is magában foglalta a könyvtári főosztályok mellett megszervezett, önálló névhasználattal rendelkező igazgatóságként. Vele kapcsolatban már nem szerepel az a kitétel, hogy feladatát a minisztérium közvetlen irányításával látná el. A beküldött szabályzat – igaz, a Szervezési és Propaganda osztály nélkül – még a KMK korábbi egységeit ismétli meg, de ez az állapot már 1990 májusában megváltozott. Átalakult a hálózatokkal, együttműködési körökkel és a szakfelügyelettel, továbbá az állománygyarapítási és -kivonási tevékenység orientálásával foglalkozó osztály: mindkettő új névvel, *Gyűjteményépítési Információs osztály*ként (vezetője Győri Erzsébet) és *Könyvtári Koordinációs osztály*ként (vezetője Skaliczki Judit) folytatta munkáját. Nem változott a Könyvtártudományi Szakkönyvtár, az Oktatási és Módszertani osztály, valamint az Olvasószolgálati Kutató osztály elnevezése, vezetője és feladatköre.¹⁰⁴

1993-ban az OSZK főigazgatója (Juhász Gyula) és a KMK igazgatója (Sente Ferenc) kérésére a minisztérium Könyvtári osztálya felülvizsgáltatta a KMK-t. Az 1994-ben publikált,¹⁰⁵ nagy vitát kiváltott felülvizsgálati jelentésben a bizottság azt javasolta, hogy a KMK legyen 1)

a könyvtár- és tájékoztatásügy fejlesztési és kutató intézménye; 2) továbbképzési központ; 3) a könyvtárak, a könyvtárügy számára országos szolgáltatásokat és tanácsadást végző szervezet; 4) a könyvtártudományi (értelemszerűen: a szakirodalmi tájékoztatási, könyvtári, informatikai) tájékoztatási feladatokat ellátó intézmény. A bizottság a legnagyobb változtatást a kutatási, fejlesztési feladatok vállalása terén javasolta. A K+F témák között lennének tartós K+F feladatok, és egyszeri, alkalmankénti programok. A tartós feladatokhoz tartoznak a könyvtári know how eszközökben vagy normatív dokumentumokban testet öltött szakterületei: az ETO folyamatos, hazai fejlesztése és az ezzel kapcsolatos tevékenység; az általános tárgyszójegyzék létrehozása és munkálatai; a szabványosítás összetett feladatköre, szakmai szabályzatok kidolgozása, kidolgoztatása és kiadása; a hazai elektronizációval összefüggő könyvtárügyi feladatok; a hazai dokumentumellátás folyamatos elemzése és ennek elméleti vonzatai az ún. „dokumentológia” kérdéseinek vizsgálata; és user study-típusú felhasználói elemzések. Az egyszeri programként jelentkező feladatok közé tartoznának a minisztérium kérésére kidolgozandó döntés-előkészítő tanulmányok, trend-riportok, kutatások, eljárások kimunkálása, egyszeri megbízások stb.

A jelentéshez az KMK vezető munkatársai, Győri Erzsébet, Nagy Attila, Skaliczki Judit fűztek megjegyzéseket, melyekre a bizottság kollektív válaszában kívül bizottsági tagként Mader Béla tett kiegészítéseket. A 3K hasábjain nyomon követhető a vita. Most csak egy szakaszt idézünk a bizottság válaszából: „*Amennyiben volt a bizottságnak prekonceptiója, az abban állott, hogy a KMK-t meg kell tartani, szükségessége ezért axióma volt a bizottsági tagok számára. Ha a KMK-ra szükség van, akkor csak a feladatait kell megtalálni. Mégpedig azokat, amelyek ellátásával újra a szakmai gondolkodást meghatározó műhelyként tartják számon, és amelyek révén újra elméleti-módszertani segítséget nyújthat a szakmának.*”

Sente Ferenc igazgató 1993 augusztusában törént nyugdíjba menetele után csak 1995 májusa

és 1996 decembere között volt a KMK-nak kinevezett igazgatója Csabay Károly személyében. A köztes időkben Győri Erzsébet igazgatóhelyettes megbízott igazgatóként látta el az intézmény vezetői teendőit.¹⁰⁶

1995 elejétől a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* című folyóirat a KMK felügyeletébe került,¹⁰⁷ valamint a Soros Programiroda¹⁰⁸ is a központ égisze alatt működött.

Az intézményt lényegében az említett szervezeti felépítésben érte a 2000. április 1-jei 6/2000. (III.24.) NKÖM rendeletet, s ennek a kihirdetést követő nyolcadik napon történő hatálybalépésével szűnt meg Könyvtártudományi és Módszertani Központ, és éledt újjá hasonló feladatokkal, új szervezeti struktúrával Könyvtári Intézetként.

A KMK munkatársai

Az 1959-es év végi (az igazgató Sebestyén Gézával, az OSZK főigazgató-helyettesével együtt) összesen harminc munkatársnak valamivel több mint a fele az előző években is az OSZK állományában volt.¹⁰⁹ A január 1-jei megalakulást követően még nem a teljes létszámmal kezdte meg működését az intézmény, így például Gerő Zsoltné csak február 16-án, Fodor András április 27-én, Pelejte Tibor pedig november 1-jén lett a KMK munkatársa.¹¹⁰ Futala Tibor augusztus 5-én került állományba.¹¹¹ Érdekes módon az Oktatási osztály vezetője, Barabási Rezső, 1959-ben és a következő évben csak másodállásként – az Állami Gorkij Könyvtár igazgatói főállása mellett – töltötte be tisztségét.

Az 1959 utáni évek munkatársai közül néhányan rendelkeztek korábbi (VKM-es, illetve Barabási Rezső esetében ötvenes évek eleji) minisztériumi tapasztalatokkal is, mások könyvtári vezető tisztségüket hagyták ott a KMK-ba kerülésükkor, és volt olyan időszak – különösen a hatvanas évek végétől – amikor közvetlenül (vagy majdnem közvetlenül) az egyetem elvégzése után kerültek ígéretes jövőjű fiatalok az intézménybe.

Gerő Zsoltné, aki a Textilipari Dolgozók Szakszervezeti Központi Könyvtárának vezető posztjáról érkezett, így emlékezik vissza az akkori időkre: „*Annak az intézménynek, amelybe 1959-ben jöttem, az volt az igazi szellemi varázsa, hogy igazi műhely volt, vitákkal, eszmecserékkel, a könyvtári kérdések feszegetésének igazi felelősségtudatával, ami még az éles szakmai vitákat is jóra tudta fordítani. Ezek a szakmai viták, amelyek szinte szüntelenül folytak, s nem is szervezeten, hanem folyosón, kávézás közben, sőt a munkaidő végeztével is, sokszor spontánul.*”¹¹²

Természetesen nem szabad felednünk, hogy ebben az időszakban a közélet, a kultúra pártirányítás alatt állt. Állandóan szükség volt a lojalitás, a politikai megbízhatóság bizonyítására. Például Barabási Rezső, a KMK vezetője, 1966 februárjában az alábbi szöveggel küldte meg a minisztérium könyvtári osztályára Pataky Ernő, a Tudományos és Szakkönyvtárak Módszertani osztálya vezetőjének jellemzését egy párizsi tanácskozással való kiküldéséhez: „*Előzőleg az Országos Mezőgazdasági Könyvtár egyik dokumentációs részlegének vezetője volt. Kitűnő szakember, több nyelven beszél (oroszul, angolul, németül, franciául). Kitűnő szakmai kvalitása mellett politikailag is teljesen megbízható. A párizsi tanácskozással való kiküldését javasolom.*” A levelet első helyen természetesen az OSZK párttitkára írta alá.¹¹³ Ugyanakkor a korszak mentalitását is jellemzi, hogy az értékelő levélben elhallgatott olyan esetleg „kompromittáló” adatokat, hogy az akkor hatvannégy éves Pataky tanulmányait Bécsben és Londonban végezte, jogi és közgazdasági diplomát szerzett; 1945–1947 között a Földművelési Minisztérium elnöki főosztályát vezette, emellett a Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának magántanára, 1947-ben viszont (valószínűleg politikai „megbízhatatlansága” miatt) elbocsátották.¹¹⁴ Ő is egyike volt azoknak, akiket egykor politikai szempontokból „száműztek”, és akik később könyvtári területre kerültek, de voltak olyan szabad szellemű értelmiségiek is, akik önként húzódtak vissza a könyvtárakba. Kövendi Dénes így ír róluk: „*Ezek*

*a száműzöttek és menekültek nem csak elég sokan jöttek össze a KMK-ban, hanem többnyire színes egyéniségek is voltak; nem csoda, hogy ők adták meg a közösség alaphangját, anélkül, hogy politizáltak volna. Múltját egyikük se szégyellte, de nem is dicsekedett vele [...]”*¹¹⁵ A fokozatos létszámnövekedés eredményeként a hatvanas évek közepére ötven fölé emelkedett a munkatársak száma, de ez 1965-ben csökkent az által, hogy a Sokszorosító üzem kikerült az intézmény szervezetéből.

A minisztérium könyvtári osztálya 1967. évi felülvizsgálatának összefoglaló jelentése kitér a munkatársakra is: „A KMK 46 dolgozójából 33 fő az érdemi ügyintéző, többségük negyven éven aluli. Az érdemi dolgozók közül 10 vagy ennél több éves könyvtárosi gyakorlattal rendelkezik 20 fő. Több mint 25%-uk párttag. Egyetemet vagy főiskolát végzett 28 fő. Könyvtárosi szakképesítéssel rendelkezik 18 fő, megfelelő szakmai gyakorlat alapján szerzett szakképesítést 13 fő, felmentést kapott szakképesítés megszerzése alól 2 fő. Az egyetemet, illetve főiskolát végzett 28 fő közül sok a könyvtár-szakos, de van magyar, történelem, filozófia, idegen nyelv, jog és közgazdaság, matematika-fizika szakos és építészmérnök is. Idegen nyelv tudása 30 dolgozónak van. Ezek között vannak olyanok, akik 3–4 vagy 5 nyelven is beszélnek. A nyelvismereti megoszlás: 25-en tudnak németül, 19-en angolul, 13-an oroszul, illetve valami más szláv nyelvet, 6-an tudnak franciául.”¹¹⁶

A hatvanas évek végi, a hetvenes-nyolcvanas évek hangulatát felidőző visszaemlékezők mindnyájan a munkatársak szellemi szabadságát emelik ki. Fogarassy Miklós irodalmi elemeket alkalmazva eleveníti meg ezt az időszakot *Ködképek egy könyvtáros múltjából* című cikksorozatában.¹¹⁷ Sonnevend Péter párhuzamba állítja a Múzeum utcai épülettel: „Az intézmény szabad szellemű gondolatébresztő és -sokszorosító, eredetiséget sugárzó mivolta éles ellentétben állt a lepusztult falakkal, lépcsőházzal, függőfolyosókkal.”¹¹⁸ Kövendi Dénes így fogalmazza meg a munkatársak szellemi attitűdjét: „Toleráltuk egymást, tudomásul véve a felfogásunk között

*lévő bizonyos eltéréseket; a lényeg az volt, hogy mindenki bele tudjon illeszkedni a szabad kritikai szellem légkörébe, s jól érezte magát benn. Félreértések elkerülése végett: szabad volt a szellem, nem ellenzéki.”*¹¹⁹

A munkatársi létszám a hetvenes, nyolcvanas években ötven és hatvan között mozgott; az 1994-ben életbe léptetett, a nemzeti könyvtárat érintő takarékosági intézkedések következtében a KMK létszáma is fokozatosan csökkent: átalakulásának idejére harminc alá esett.

Fennállásának negyven éve alatt a KMK-ban több mint kétszázötven munkatárs dolgozott hosszabb-rövidebb ideig főállásban. Volt, aki csak egy-két évig, de volt, aki a kezdetektől több évtizeden át az intézmény munkatársaként, elhunytáig itt dolgozott, voltak, akik az itt töltött sok év után innen mentek nyugdíjba. Jó néhányan közülük intézményi munkájuk ellátása mellett egyéb területen is jeleskedtek, költők, műfordítók, irodalmárok, zenészek (is) voltak. Oktattak tanfolyamon, főiskolán, egyetemen.

Számosan másodállásban teljesítettek a KMK számára különböző feladatokat, s megszámlálhatatlan azon külső személyek száma, akik munkájuk mellett vettek részt valamilyen, az intézmény által szervezett kutatásban, felmérésben, vizsgálatban vagy tanulmány megírásában, illetve az Új Könyvek számára recenzió készítésében.

Az intézményből más munkahelyre távozók közül voltak, akiket a minisztériumba helyeztek át; ketten közülük Papp István, illetve Győri Erzsébet visszajöttek, és hosszú éveken át vezették az intézményt. Sente Ferenc jegyezte fel Sallai István egyik mondatát: „A KMK akkor lesz jó, ha minél több vezető poszton olyan ember van, aki dolgozott nálunk...”¹²⁰ A KMK ezt figyelembe véve „jól teljesített”, mivel számos egykor itt dolgozó könyvtáros töltött be, illetve tölt be még ma is vezető pozíciót. Voltak, akik főiskolai, egyetemi munkahelyekre távoztak, mások az irodalmi élet, vagy más művészeti ág területén folytatták életútjukat.

A KMK elnevezése

A Könyvtártudományi és Módszertani Központ korábbi elképzeléseinek névváltozataiban is mindenütt szerepelt a „könyvtártudomány” szó: Könyvtártudományi Intézet, Könyvtártudományi főcsoport, Könyvtártudományi és Módszertani Intézet. Többen is kifogásolták ezt a kifejezést. Bereczky László a KMK harmincéves évfordulója kapcsán említi, hogy *„Sok könyvtárosnak – főleg a nagy tudományos könyvtárak tudós, vezető tisztviselőinek – szúrta a szemét a »könyvtártudomány«, mondván, hogy a tudomány a filozófia, a matematika, a fizika stb., és nem a könyvtári tevékenységre vonatkozó praktikus ismeretek halmaza. A könyvtártudományt ezért mindközönségesen polcológiának csúfolták.”* Bereczky szerint valóban *„helyesebb lett volna szerényebben Könyvtárügyi Intézetnek vagy Könyvtári Módszertani Intézetnek elnevezni, hiszen tudományos módszerek alkalmazásával ugyan, de ténylegesen a könyvtári ismeretek, módszertani fogások átadása volt az alapvető feladata.”*¹²¹

Az elnevezés problémája a Művelődésügyi Minisztérium Közművelődési Főosztályának könyvtári osztálya által kezdeményezett 1967. évi KMK-felülvizsgálat során is felmerült. Az elméleti kutatómunka vizsgálatával megbízott munkacsoport tagjai jelentésükben azt ajánlották, hogy szerencsés volna a KMK elnevezését megváltoztatni, mivel könyvtártudományi központ minőségében valójában soha nem funkcionált. Szerintük célszerűbb lenne annak nevezni, ami valójában, például Könyvtári Tudományos és Módszertani Intézetnek.¹²²

Hasonlóan vélekedett a közművelődési könyvtárügy módszertani tevékenységét vizsgáló munkacsoport is, amikor jelentésében azt is megfogalmazta, hogy a tudományos módszerek alkalmazása még nem jelenti azt, hogy a KMK tudományos kutatóintézet is egyben. Elnevezéséből törölni kellene a „tudományi” jelzőt, és a nevét Könyvtári Módszertani Központ-ra módosítani. Mint írták, *„A szerényebb és objektívebb elnevezés nem csökkentené, hanem növelné az*

*Intézmény tekintélyét.”*¹²³ A módosítás – javaslatként – belekerült a könyvtári osztály összefoglaló feladattervébe is.¹²⁴

A felülvizsgálatot követően készült szervezeti és működési szabályzat első fogalmazványa láthatóan eleget kívánt tenni a névváltoztatás feladatának avval a módosítással, hogy a szöveg nem a Könyvtári Módszertani Központ, hanem a Könyvtárügyi Intézet megnevezést tartalmazta. A gépelt fogalmazványon (nem tudni, hogy kitől) tintával írt változatok is olvashatóak: Könyvtártudományi Intézet, Könyvtárügyi Kutató Intézet.¹²⁵

A minisztériumi Közművelődési Főosztály 1967. november 17-én tartott osztályvezetői értekezletet, amelyen a felülvizsgálati jelentések alapján értékelte a KMK munkáját. és javaslatokat tett tevékenységének továbbfejlesztésére, de a határozatban nincs említés arról, hogy nevet kellene változtatni.¹²⁶ Minden bizonnyal ez a KMK-nak 1968. január 6-án megküldött határozat játszott közre abban, hogy a szervezeti és működési szabályzat (SZMSZ) fogalmazványán végül minden névváltozat tintával át lett húzva, és kijavítva a Könyvtártudományi és Módszertani Központ (rövidítve KMK) névre. Ezt az újra legépelt, az eredeti nevet megtartó SZMSZ-változatot küldte el jóváhagyásra a minisztérium könyvtári osztályának 1968. február 29-én Barabási Rezső, az OSZK főigazgató-helyettese, a KMK vezetője, a következő megjegyzéssel: *„a KMK elnevezés módosítására ezúttal nem terjeszték elő javaslatot. Ugyanis célszerűnek tartanám, ha az OKDT-ben történő megtárgyalás után történne csak ez irányban döntés.”*¹²⁷ (Az OKDT az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács rövidítése volt.)

Az 1967-et követő harminc évben nem merült fel érdemben a KMK nevének módosítása. Még az OSZK főigazgatója és a KMK igazgatója által 1993-ban felkért „átvilágító” bizottság egyik tagja is – a felülvizsgálati jelentés nyomán a következő évben kialakult polémia keretében – csak érintőlegesen utalt arra, hogy a *„...bizottság szívesen elmélkedett az intézmény nevének minden egyes összetevőjéről.”* Számára úgy tű-

nik, hogy „végül is csak a könyvtártudományi, a módszertani és a központ fogalmáról van mindenkinek más elképzelése”, és „hogya nem jó, amit gondolunk, akkor ne hívják az intézményt KMK-nak”.¹²⁸

Bizonyára nem csak a bizottság elgondolása játszott szerepet abban, hogy az 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről – miután a 60.§ (3) bekezdésében felsorolta a könyvtáraknak, illetve a könyvtári rendszereknek nyújtott szakmai szolgáltatásokat – a (4) bekezdésben hozzáteszi, hogy a „felsorolt feladatokat a könyvtári intézet látja el.” A törvényi megfogalmazás csak kisbetűkkel, azaz általánosságban nevezi meg a szervezetet, de az 1998-ban megjelentetett, a nemzeti könyvtárt és szervezeti egységeit bemutató OSZK-ismertető már Könyvtári Intézetként szerepelteti a „hivatalosan” akkor még Könyvtártudományi és Módszertani Központot.¹²⁹ Ez abból a meggondolásból történt, hogy a várhatóan közeli névváltoztatás miatt ne válják hamar elavulttá a magyaron kívül a következő évben angol és német nyelven is közreadott kiadvány tartalma.

Az OSZK 1999 decemberében keletkezett, a következő évre vonatkozó magyar és angol nyelvű programfüzete – miközben a szövegben utal a Könyvtártudományi és Módszertani Központ átalakulásának folyamatára – a szervezeti felépítés leírásakor már szintén megelőlegezi a Könyvtári Intézet (Library Institute) nevet.¹³⁰

Az új elnevezés a 2000. április 1-jén közzétett, a Könyvtári Intézet jogállásáról szóló 6/2000. (III.24.) NKÖM rendelet alapján vált végül hivatalossá.

Visszatekintve a KMK évtizedeire azt állapíthatjuk meg, hogy szerencsés megoldás volt az OSZK keretében működtetni, mivel így elkerülte az úgynevezett „háttérintézmények” sorsát. Tanúi lehettünk annak, hogy kultúrpolitikai koncepcióváltások, minisztériumi átszervezések során ezeket az intézményeket szokták elsőként

átalakítani, megszüntetni. A nemzeti könyvtárat a törvény is kötelezte azoknak a feladatoknak az ellátására, amelyek a központ tevékenységi körébe tartoztak, ugyanakkor a minisztérium könyvtári osztálya – az OSZK vezetőségének közbeiktatása nélkül – közvetlenül gyakorolhatta (1990-ig) felügyeleti (irányítási) jogkörét a KMK hatáskörébe tartozó ügyekben. A központ munkatársai viszont – ebben a szervezeti felállásban – nemcsak egy módszertani háttérintézmény, hanem a nemzeti könyvtár képviselőjében is végezhettek nemzetközi kapcsolataik szervezését, tárgyalhattak a könyvtári hálózatok irányítóival, az egyes könyvtárakkal, illetve a különböző társadalmi szervezetekkel, jelentethették meg a különböző útmutatókat, oktatási segédanyagokat és az egyéb kiadványokat, szervezhettek a konferenciákat és szakmai találkozókat, valamint a könyvtárosok oktatását. Nem egyszerű kiszolgálói voltak egy központi akaratnak, hanem elsődlegesen a hazai könyvtárügyet, a könyvtárosokat, s rajtuk keresztül az olvasókat, a könyvtárhasználókat szolgálták.

Jegyzetek

1. Az Országos Széchényi Könyvtár története évszámokban. Válogatás az OSZK történetét feltáró kronológiai adatbázisból. A publikációk és az OSZK irattára alapján, valamint Gerő Gyula gyűjtésének felhasználásával összeállította Rácz Ágnes. Dátum: 1958. október 1. E-dok.: http://tortenet.oszk.hu/html/magyar/03kronologia/rovid_kronologia_honlapra_1.pdf (Továbbiakban: Rácz OSZK kronológia)
2. Az Országos Széchényi Könyvtár 1958. évi beszámolója. Összeáll. a könyvtár igazgatósága. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1958. (Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyvei e-dok. formátumban elérhetőek: <http://epa.oszk.hu/01400/01464> címen. A továbbiakban az elektronikus formátumra nem hivatkozunk.)
3. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének működéséről lásd: VOIT Krisztina: A magyar közgyűjteményrendszer történetének vázlata a századfordulótól 1949-ig. 1–2. r. = Magyar Könyvszemle, 108. évf. 1992. 1. sz. 23–45. p., 2. sz. 139–156. p. (A Magyar Könyvszemle évfolyamai e-dok. formátumban elérhetőek: <http://epa.oszk.hu/00000/00021> címen. A továbbiakban az elektronikus for-

- mátumra nem hivatkozunk.); Megjelent még: VOIT Krisztina: A magyar közgyűjteményrendszer történetének vázlata a 19–20. század fordulójától 1923-ig. In: Voit Krisztina: Fejezetek a közgyűjtemények és a könyvkiadás történetéből. Bp. Argumentum, [2005]. 9–43., 207–209. p.; ZIRCZ Péter: A magyar könyvtárpolitika alapjai (Vázlat). In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1976–1977. Bp. 1979. 219–233. p. (főként 228–233. p.); SZABADNÉ SZEGŐ Judit: A könyvtárügy állami támogatása a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium költségvetései tükrében 1867–1918. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1978. Bp. 1980. Szerk. Németh Mária. 123–175. p. (főként 166–172. p.).
4. CSAPODI Csaba – TÓTH András – VÉRTESY Miklós: Magyar könyvtártörténet. Bp. Gondolat, 1987. 336–337., 354. p.
 5. Az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ szabályrendelete. = Magyar Könyvszemle, Ú. f. 30. köt. 1923. 1–2. füz. 158. p.
 6. PASTEINER Iván: Jelentés az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ I. (1923.) évi működéséről. = Magyar Könyvszemle, Ú. f. 31. köt. 1924. 1–4. füz. 120–131. p.
 7. CSAPODI – TÓTH – VÉRTESY i. m. 355. p.; VOIT Krisztina: Tendenciák a hazai könyvtárügy történetében. Elméletek és gyakorlat. In: VOIT Krisztina: Fejezetek a közgyűjtemények és a könyvkiadás történetéből. Bp. Argumentum, [2005]. 95–102., 213. p.; Pasteiner Iván igazgatói tisztségének adatai E-dok.: <http://konyvtar.elte.hu/magunkrol/tortenet/foigok.html#pasteiner>
 8. Magyar Állam Szervei története 1945–1990 – Múzeumok és Műemlékek Országos Központja E-dok.: <http://193.224.149.3:8080/mol/masz>
 9. Magyar Állam Szervei története 1945–1990 – Levéltárak Országos Központja E-dok.: <http://193.224.149.3:8080/mol/masz>; Magyarország a XX. században. Szerk. Kollega Tarsoly István. E-dok: <http://mek.niif.hu/02100/02185/html>
 10. Magyar Állam Szervei története 1945–1990 – Könyvtári Központ (Országos) E-dok.: <http://193.224.149.3:8080/mol/masz> – Az 1947. évi könyvtári törvénytervezetet évizedekkel később Sebestyén Géza behatón ismertette (Könyvtár-tudományi tanulmányok. 1. Bp. 1968. 581–612. p.)
 11. KÉGLI Ferenc: Hatvan éve alakultak meg a szakmai dokumentációs központok. = Könyvtári Figyelő, 19. (55.) évf. 2009. 3. sz. 445–457. p. (A Könyvtári Figyelő évfolyamai 1990-től e-dok. formátumban elérhetőek: <http://epa.oszk.hu/00100/00143> címen. A továbbiakban az elektronikus formátumra nem hivatkozunk.)
 12. Idézi: WALDAPFEL Eszter, V.: Az Országos Széchényi Könyvtár a felszabadulás óta. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1957. Bp. 1958. 7–75. p.
 13. RÁCZ Ágnes: Új utakon a 45 éves Könyvtártudományi Szak-könyvtár. = Könyvtári Figyelő, 41. év. 1995. 1. sz. 23–35. p.
 14. Uo.; CSAPODI – TÓTH – VÉRTESY i. m. 439–444. p.
 15. Magyar Országos Levéltár segédletei, 27. Az oktatást és művelődést irányító minisztériumok vezetőtestületeinek napirendi jegyzékei. I. Kollégiumi értekezletek, 1949–1983. 137. p. E-dok.: http://www.mol.gov.hu/letoltes.php?d_id=509
 16. Gerő Gyula szíves közlése alapján.
 17. OSZK Irattár 1181/1952. Varjas Béla 1952. dec. 29-ei köszö-nőlevele Kondor Imrének, a Műegyetemi Könyvtár vezetőjé-nek
 18. WALDAPFEL Eszter, V. i. m.
 19. WALDAPFEL Eszter, V. i. m.
 20. Rác OSZK kronológia. 1956. május 19. Az OKK és a Mód-szertani osztály tevékenységének kritikus elemzését tartal-mazza a V. Waldapfel Eszter mb. főigazgató által jegyzett beszámoló (12. hiv.) 17–21. oldala, amely annál is érdeke-sebb, minthogy e rész szerzője minden bizonnyal Sallai Ist-ván főigazgató-helyettes volt.
 21. KOVÁCS Máté: A magyar könyvtárügy országos szervezeté-nek időszerű kérdései. In: A Debreceni Kossuth Lajos Tudo-mányegyetem Könyvtárának évkönyve 1953. 1. r. Debrecen, 1954. 59–136. p.; BARABÁSI Rezső: Az Országos Könyvtár-ügyi Tanács munkája és feladatai. = Magyar Könyvszemle, 71. évf. 1955. 3. sz. 224–226. p.; KOVÁCS Máté: A magyar könyvtárügyi törvény alapelvei, célkitűzései és művelődés-politikai jelentősége. = Magyar Könyvszemle, 72. évf. 1956. 3. sz. 182–201. p.
 22. A magyar könyvtárügy szervezete. = Könyv, Könyvtár, Könyv-táros, 15. évf. 2006. 10. sz. 14–15. p. (A Könyv, Könyvtár Könyvtáros évfolyamai 1992-től e-dok. formátumban elérhe-tőek: <http://epa.oszk.hu/01300/01367> címen. A továbbiakban az elektronikus formátumra nem hivatkozunk.)
 23. OSZK Irattár 1957. 865-16-1/1957 Jegyzőkönyv, felvéve 1957. január 5-én az Országos Széchényi Könyvtár igazga-tótanácsának ülésén. + Az Országos Széchényi Könyvtár reformja. Tervezet.
 24. OSZK Irattár Felülvizsgálati jelentések 1956–1961. Össze-foglaló jelentés az Országos Széchényi Könyvtárnál /Bp. VIII. Múzeum krt. 14–16./ 1957. április 15. és június 5. között lefolytatott, az 1956. évi működésre kiterjedő évi rendszeres

- ellenőrzésről.; Rácz OSZK kronológia. 1957. március 15 körül, ill. uo. Béliáról 1957. április 6.
25. HARASZTHY Gyula: Könyvtárügyünk néhány fontos kérdése az Országos Könyvtárügyi Tanács 1957. évi munkájának tükrében. = A Könyvtáros, 7. évf. 1957. 1. sz. 5–7. p.; Az 1957-es OSZK-felülvizsgálatból idézetek: Sonnevend Péter: Kortársunk Sebestyén Géza. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1997. április 5–10. p.
 26. OSZK Irattár Felülvizsgálati jelentések 1956–1961. Összefoglaló jelentés az Országos Széchényi Könyvtárnál /Bp. VIII. Múzeum krt. 14–16./ 1957. április 15. és június 5. között lefolytatott, az 1956. évi működésre kiterjedő évi rendszeres ellenőrzésről.
 27. Az Országos Könyvtárügyi Tanács legutóbbi üléséről. = A Könyvtáros, 7. évf. 1957. 3. sz. 177. p.
 28. OSZK Irattár 1957. 865-16/b Osztályvezetői értekezletek. Jegyzőkönyv amelyet az 1957. XII. 10-én tartott osztályvezetői értekezletről készítettünk. + Az osztályvezetői értekezlet folytatása 1957. december 11-én.
 29. Magyar könyvtártörténeti kronológia, 996–2007. Összeállította Gerő Gyula. Bp. Országos Széchényi Könyvtár, 2009. 1. köt. 239. p. 1958. február 2. (Továbbiakban: Gerő kronológia.)
 30. FERENCZY Endréné: Jóború Magda, 1918–1982. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1981. Bp. 1983. 7–15. p.
 31. Gerő kronológia. 1. köt. 239. p. 1958. március 15.
 32. OSZK Irattár. Kollégiumi anyag 1951–1960. Jegyzőkönyv, mely felvétel az 1958. június 12-én tartott főosztályvezetői értekezletről.
 33. SALLAI István: A központi konferenciák és a módszertani tevékenység. 2. rész. = A Könyvtáros, 8. évf. 1958. 8. sz. 567–570. p.; A Módszertani Osztály 1958. évi munkájáról az OSZK tárgyévi beszámolója tartalmaz további információkat (Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1958. Szerk. Dezsényi Béla. Bp., 1959. 42–45. p.); A könyvtártudományi dokumentáció eredményeiről: SEBESTYÉN Géza: Könyvtártudományi dokumentáció az Országos Széchényi Könyvtár Módszertani Osztályán. = A Könyvtáros, 8. évf. 1958. 7. sz. 486–488. p.)
 34. OSZK Irattár 1958. 865-03/1958./I.
 35. V.ö. HOELL, Christel: Zur Geschichte und Wirksamkeit der Landesstelle für Bibliothekswesen Sachsen-Anhalt (1945–1954). Berlin, 1986.; STIEG, Margaret F.: Public libraries in Nazi Germany. London : Tuscaloosa, 1992.
 36. A szocialista országok könyvtártudományi és módszertani központjairól lásd GOLTDAMMER, Ingeborg: Methodische Einrichtungen im wissenschaftlichen Bibliothekswesen. = Zentralblatt für Bibliothekswesen, 82. Jg. 1968. 143–146., illetve SCHWARZ, Gerhard: Funktion und Tätigkeit methodischer Zentren in den sozialistischen Ländern. = Libri, 18. vol. 1968. 2. no. 81–94. p.
 37. A rendezvény előadásait lásd: Erfahrungsaustausch Wissenschaftlich-Methodischer Einrichtungen im Bibliothekswesen sozialistischer Länder. Berlin: Zentralinstitut für Bibliothekswesen, 1960.
 38. KUHLMANN, Hans Joachim: Vom Deutschen Büchereiverband zum Deutschen Bibliotheksverband 1949 bis 1973. In: Bibliothekspolitik in Ost und West: Geschichte und Gegenwart / hrsg. Von Georg Ruppelt. Wiesbaden: Klostermann, 1998. 11–12.; Vö. Das Bibliothekswesen der Bundesrepublik Deutschland /Gisela von Busse; Horst Ernestus. Wiesbaden : Harrasowitz, 1968. 164. p.
 39. DOBÓ Katalin: A Deutsches Bibliotheksinstitut (Német Könyvtári Intézet) működése és szolgáltatásai. = Könyvtári Figyelő, 1995. 1. sz. 80–92. p.
 40. Lásd Encyclopedia of library and information science. New York ; Basel. 29. vol. (1980.) 283. p.
 41. PAPP István: Az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központjáról. [Kéziratban]. 1982. 1–2. p.
 42. „To promote and maintain high standards in scientific and technical information work and to establish qualifications for those engaged in the profession”. E-doc.: <http://www.cilip.org.uk/about-us/history/unification/Pages/default.aspx>.
 43. SALLAI István: A központi konferenciák és a módszertani tevékenység. 2. rész. = A Könyvtáros, 8. évf. 1958. 8. sz. 567–570. p.
 44. Az Országos Széchényi Könyvtár 1959. évi beszámolója. Összeállította a könyvtár igazgatósága. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve, 1959. Bp. 1961. 11–70. p.; Az Évkönyv ezen kötete tartalmazza BESENYEI Andorné – PAPP István írását: A Könyvtártudományi és Módszertani Központ Oktatási Osztályának 1959. évi munkájáról címmel, ld. 93–104. p.
 45. SEBESTYÉN Géza: Mit várhatnak a könyvtárak a Könyvtártudományi és Módszertani Központtól? = A Könyvtáros, 10. évf. 1959. 5. sz. 321–325. p.
 46. SEBESTYÉN Géza – FARKAS László: Új Nemzeti Könyvtárunk a Várban. = Magyar Könyvszemle, 76. évf. 1960. 2. sz. 101–147. p.

47. FARKAS László – HAVASSY Pál – TOMBOR Tibor: A Nemzeti Könyvtár új épülete a Budavári Palotában. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve, 1961–1962. Bp. 1963. 39–107. p.
48. LŐRINCZI Edit: Az új Nemzeti Könyvtár tervezésének története. In: Az Országos Széchényi Könyvtár épülete a Budavári Palotában. Szerk. Farkas László, Németh Mária. Bp. OSZK, 1996. 64. p.
49. FARKAS László: Az építkezés története az üzemeltető szemszögéből. In: Az Országos Széchényi Könyvtár épülete a Budavári Palotában. Szerk. Farkas László, Németh Mária. Bp. OSZK, 1996. 39–57. p.
50. A budavári palotában épülő új nemzeti könyvtár. [Alaprajzok.] Bp. OSZK, 1972. [13] fol.
51. FARKAS László: Az építkezés története az üzemeltető szemszögéből. In: Az Országos Széchényi Könyvtár épülete a Budavári Palotában. Szerk. Farkas László, Németh Mária. Bp. OSZK, 1996. 39–57. p.
52. FOGARASSY Miklós: Ködképek egy könyvtáros múltjából (6) Egy lepusztult ház tüzetes leírása. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 13. évf. 2004. 9. sz. 52–55. p.
53. Az Országos Széchényi Könyvtár 1967. évi működése. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1967. Bp. OSZK, 1969. 9–54. p.
54. KMK mérleg – 1967. In: KMK beszámoló 1967–1973. [Soksz.] (KI Szakkönyvtár P 1754)
55. Rác OSZK kronológia. 1963 első félév.
56. FOGARASSY Miklós: Ködképek egy könyvtáros múltjából (2) Szakmai gyakorlatok és „szemináriumok”. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 12. évf. 2003. 10. sz. 54–57. p.
57. SONNEVEND Péter: „Bontják a pasa bérpalotáját”. = Könyv, Könyvtár Könyvtáros, 9. évf. 2000. 7. sz. 44–46. p.
58. A budavári palotában épülő új nemzeti könyvtár. Alaprajzok. Bp. OSZK, 1981. [12] fol.
59. Az Országos Széchényi Könyvtár 1958. évi beszámolója. Összeállította a Könyvtár Igazgatósága. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve, 1958. Bp. 1959. 11–79. p.
60. BEREZSKY László: Harmincéves a KMK. = Könyvtáros, 1989. 9. sz. 520–528. p.
61. Gerő kronológia. 1. köt. 248. p. 1959. június 15.; 259. p. 1960. november 28.
62. Rác OSZK kronológia. 1960. március 15.
63. A Könyvtártudományi és Módszertani Központ működése. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve, 1960. Bp. 1962. 27. p.
64. A Könyvtártudományi és Módszertani Központ története dátumokban. Összeállította: Rác Ágnes. Dátum: 1962. január 1. E-dok. kéziratként. (Továbbiakban: Rác KMK kronológia.) A KMK első éveiről rövid összegzés ld. SALLAI István: A Könyvtártudományi és Módszertani Központ három éve. = OSZK Híradó, 1962. 2. sz. 39–40. p.
65. Gerő kronológia. 1. köt. 268. p. 1962. január 6.
66. GERŐ Gyula: A (h)őskor könyvtárosai. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 10. évf. 2001. 9. sz. 33–43. p. – Barabási Rezsőről a 39. oldalon (Eredetileg elhangzott: Helyismereti könyvtárosok VIII. országos tanácskozása. Kaposvár, 2001. júl. 18–20. Szerk. Sáros Csaba. Kaposvár, 2002. 22–31. p. E-dok.: http://www.vmmk.hu/hkszk/konf19942002/WWW/2001_kaposvar/0004.htm)
67. A Könyvtártudományi és Módszertani Központ dolgozói. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évi beszámolója. 1962. Bp. 1963. 82. p. (KI Szakkönyvtár P 598)
68. A Könyvtártudományi és Módszertani Központ dolgozói. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évi beszámolója. 1963. Bp. 1964. 60. p. (KI Szakkönyvtár P 598). A tárgyévi évkönyvben (Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1963–1964. Bp. 1966. 29. p.) érdekes mondat található: „A könyvtárunk keretében működő Könyvtártudományi és Módszertani Központ terveit az oktatási-népművelési évhez igazodva állítja össze, ennek megfelelően külön jelentésben ad számot munkájáról.”
69. Gerő kronológia. 1. köt. 287. p. 1964. október.
70. Az Országos Széchényi Könyvtár működése az 1965–1966. években. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve, 1965–1966. Bp. 1967. 37. p.
71. OSZK-KMK Irattár 565/1967.
72. OSZK-KMK Irattár KMK felülvizsgálat/1967 Könyvtárosztály. Javaslatok.
73. OSZK-KMK Irattár 139/1968 A Könyvtártudományi és Módszertani Központ szervezeti és működési szabályzata.
74. NAGY Attila: Számadás a talentumokról. (Az olvasáskutatás 35 éve az OSZK-ban, avagy Elefántlábak az átszakadó mennyezeten). = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 12. évf. 2003. 5. sz. 14–21. p.
75. Gerő kronológia. 1. köt. 318. p. 1969. február 1.
76. Gerő kronológia. 1. köt. 325. p. 1969. november 23.
77. Szervezeti változások. = OSZK Híradó. 13. évf. 1970. 3–4. sz. 48. p.

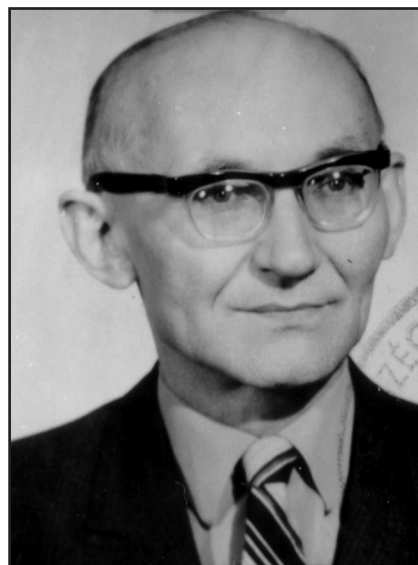
78. Gerő kronológia. 1. köt. 355. p. 1972. október 1.
79. SOMKUTI Gabriella: Az Országos Széchényi Könyvtár 1976–1977. évi működése. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1976–1977. Bp. OSZK, 1979. 9. p.
80. A Könyvtártudományi és Módszertani Központ tevékenysége 1974–1975. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve, 1974–1975. Bp. OSZK, 1978. 79–80. p.
81. FOGARASSY Miklós – SKALICZKI Judit: A könyvtári koordináció. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 4. évf. 1995. 11. sz. 52–55. p.
82. A Könyvtártudományi és Módszertani Központ munkája 1976–1977-ben. i. m. 71. p.
83. FOGARASSY Miklós – SKALICZKI Judit i. m.
84. Rácz KMK kronológia. 1976. február.
85. Gerő kronológia. 1. köt. 398. p. 1976. október 1.
86. Rácz KMK kronológia. 1976. december.
87. A Könyvtártudományi és Módszertani Központ működése az 1965–1966. években. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve, 1965–1966. Bp. OSZK, 1967. 685. p.
88. A Könyvtártudományi és Módszertani Központ működése az 1965–1966. években. i. m.
89. Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1967. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1967. Bp. OSZK. 1969. 29. p.
90. Gerő kronológia. 1. köt. 329. p. 1970. április 14.
91. Rácz KMK kronológia. 1980.
92. A Könyvtártudományi és Módszertani Központ munkája 1980-ban. Összeállította Papp István. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve, 1980. Bp. OSZK, 1982. 76–77. p.
93. A Könyvtártudományi és Módszertani Központ munkája 1982–1983-ban. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1982–1983. Bp. OSZK, 1984. 101. p.
94. A Könyvtártudományi és Módszertani Központ munkája 1982–1983-ban. i. m.
95. Az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ szervezeti és működési szabályzata. Budapest, 1983. 15 p. [Soksz.]
96. A vezetők adatai: Rácz KMK kronológia. 1983. július előtt.
97. Az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ szervezeti és működési szabályzata. Budapest, 1983. 4. p.
98. Az Országos Széchényi Könyvtár működése 1982–1983-ban. Összeállította Somkuti Gabriella. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1982–1983. Bp. OSZK, 1984. 19–88. p.
99. Az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ 1986. évi munkája. (Beszámoló.) Bp. 1987. 20–21. p.
100. SONNEVEND PÉTER: Öngazgatási irodát vagy szolgáltató intézetet? = Könyvtáros, 39. évf. 1989. 12. sz. 707–710. p.
101. SZENTE FERENC: „Az utolsó suta antilop”. Beszélgetés a hazai könyvtárügyről. [Riporter:] Varsányi Gyula. = Népszabadság, 1989. szept. 19. 9. p.
102. SZENTE FERENC: Merre fordul a kerék? = Könyvtári Levélző/Lap, 1989. 3. sz. 3. p.
103. OSZK Irattár 765/1990.
104. Az Országos Széchényi Könyvtár 1990. évi beszámolója. Bp. 1991. 102. p.
105. Jelentés a KMK felülvizsgálatáról. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 4. évf. 1994. 12. sz. 3–14. p. amelyre a KMK munkatársai (Győri Erzsébet, Nagy Attila, Skaliczki Judit) reagáltak a folyóirat 1995 februári számában (24–29. p.), ezekre az írásokra viszont a felülvizsgálatot végző bizottság válaszolt a márciusi számban (31–32. p.) és Mader Béla kiegészítése: uo. 32–36. p.)
106. Az Országos Széchényi Könyvtár működése 1994–1998-ban. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve, 1994–1998. Bp. 2000. 158–159. p.
107. Rácz KMK kronológia. 1980.
108. Házi telefonkönyv. Országos Széchényi Könyvtár, Könyvtártudományi és Módszertani Központ. Bp. 1992.
109. A fejezet adatainak egy része a KMK éves beszámolóinak, az OSZK évkönyveinek, életrajzi lexikonoknak, könyvtári vonatkozású kronológiáknak közlésein alapulnak. Ezekre külön nem történik hivatkozás.
110. OSZK-KMK Irattár KMK dolgozóinak adatai 1984.I.
111. FUTALA Tibor: Hét részlet egy önéletrészből. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2002. 8. sz. 31–41. p.
112. GERŐ Vera: Igazi műhely volt. [Riporter:] Fogarassy Miklós. = OSZK Híradó, 31. évf. 1988. 3/4. sz. 31–34. p.
113. OSZK-KMK Irattár 99/1966.
114. Barsiné Pataky Etelka. E-dok.: <http://www.parlament.hu/kepvisele/elet/b150.htm>

115. KÖVENDI Dénes: A KMK múltjáról – belülről nézve. = Könyvtáros, 40. évf. 1990. 1. sz. 29–33. p.
116. OSZK-KMK Irattár KMK felülvizsgálat/1967 Könyvtárosztály. A Könyvtártudományi és Módszertani Központ munkájának értékelése és javaslat tevékenységének továbbfejlesztésére. Talán nem felesleges itt arra utalni, hogy a hatvanas évek végén egy megyei könyvtárban átlagosan 30 munkatárs dolgozott, érdemi munkakörben (diplomás) ennek egy harmada lehetett. A KMK kétségtelenül jelentékeny intellektuális tőkével gazdálkodhatott. A következő 10-15 évben az arányok szembetűnően megváltoztak.
117. FOGARASSY Miklós: Ködképek egy könyvtáros múltjából. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 12. évf. 2003. 9., 10., 12. sz.; 13. évf. 2004. 3., 4., 9. sz.
118. SONNEVEND Péter: „Bontják a pasa bérpalotáját”. = Könyv, Könyvtár Könyvtáros, 9. évf. 2000. 7. sz. 44–46. p.
119. KÖVENDI Dénes i. m.
120. SZENTE Ferenc: Sallai István és a KMK – „Sallaiadák”. = Könyvtáros, 36. évf. 1986. 9. sz. 517–519. p.
121. BERECHKY László: Harmincéves a KMK. = Könyvtáros, 39. évf. 1989. 9. sz. 523. p.
122. OSZK-KMK Irattár KMK felülvizsgálat/1967 Jelentés a KMK felülvizsgálatáról – az elméleti kutatómunka helyzetéről és szervezeti kérdéseiről.
123. OSZK-KMK Irattár KMK felülvizsgálat/1967 Jelentés a Könyvtártudományi és Módszertani Központ vizsgálatáról /Közművelődési Könyvtárak Módszertani osztálya/.
124. OSZK-KMK Irattár KMK felülvizsgálat/1967 Könyvtárosztály. Javaslatok.
125. OSZK-KMK Irattár 139/1968
126. OSZK-KMK Irattár KMK felülvizsgálat/1967 Közművelődési Főosztály. Az 1967. november 17-i osztályvezetői értekezlet határozatai.
127. OSZK-KMK Irattár 139/1968
128. MADER Béla: Kiegészítés. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 4. évf. 1995. 3. sz. 32–36. p.
129. Országos Széchényi Könyvtár, a magyar nemzeti könyvtár. Közreadja az Országos Széchényi Könyvtár. Bp. 1998. 43–44. p.
130. Az Országos Széchényi Könyvtár programja, 2000. – Annual plan of the National Széchényi Library for 2000. Bp. OSZK, [1999]. 24., 47., 82., 105. p.

A KMK első vezetői

9. kép
Sallai István

10. kép
Sebestyén Géza

11. kép

Értekezlet a hetvenes évek második felében. Szemben: Zircz Péter (MM), B. Nagy Ernő (MM), Papp István, Mohor Jenő (MM), Zallár Andor (Szegedi Orvostudományi Egyetem Könyvtára), Ruzsás Lajosné (Pécsi EK), Héberger Károly (BME Könyvtár), Hiller István (Soproni EFE Könyvtára)

12. kép

Nemzetközi konferencia az OSZK Pollack Mihály téri dísztermében a hetvenes évek végén. Áll: Juhász Jenő (MM), mellette ülnek: Villangó István (MM), Zsidai József (Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Könyvtára), Jóború Magda (OSZK), Zircz Péter (OSZK), Papp István és a külföldi vendégek